

Kyrkbyn – en oas för nya möten och andlig hälsa

En förstudie om ett möjligt utvecklingsområde
för Solna kyrkby

På uppdrag av Solna kyrkoråd

Mats Rydinger

Innehåll

Del 1.....	3
Uppdrag och bakgrund.....	3
Tidigare arbete kring Kyrkbyn	3
Mitt upplägg.....	5
Sockenbyn runt Solna kyrka – kort historik.....	6
Salutogent perspektiv med andlig dimension – två språk för samma sak?	7
Kommuniteten – en andlig dimension	8
Det salutogena perspektivet och ”skyddsfaktorer”	10
Natur, Kultur och Hälsa	11
För vilka och på vilket sätt?	12
Vilka aktiviteter gör skillnad?	12
Del 2.....	16
Intressentperspektivet - Vilka kan bidra och vilka kan gynnas?.....	16
Kyrkoråd och kyrkofullmäktige.....	16
Församlingsmedlemmar.....	16
Volontärer	16
Kommunitet.....	16
Pilgrimsverksamheten	17
Diakonin i Solna	17
Sjukhuskyrkan.....	18
Samtalsmottagningen och Relationsakuten.....	19
Retreatverksamheten i Bergshamra	19
Musikverksamheten	20
Kyrkogårdsförvaltningen	21
Nya Karolinska Sjukhusets friskvårdsteam.....	22
Solna Stad	22
Arbetsförmedlingen	25
Del 3.....	25
Kyrkbyn och Social Innovation – en möjlig väg?	25
Social Innovation – vad är det och hur kan det se ut i Svenska kyrkan?.....	26
Stockholm stifts projekt med social innovation	30
”Hållbar turism” – Social innovation från UNESCO	31
Sammanfattande diskussion i fyra slutsatser.....	32
Tänkbara första steg som kan guida kyrkbyn in i framtiden	33

Del 1

Uppdrag och bakgrund

Mitt uppdrag har bestått i att "utforska olika spår kring vad arbetet i det andliga centrumet Solna kyrkby kan innehålla", med syftet att möta behov hos "såväl medlemmar som icke-medlemmar och alla de som vistas i församlingen".

I förslaget till kyrkorådet "Fortsatt arbete med utvecklingen av kyrkbyn" beskrivs visionen av att utifrån kyrkans och församlingens rötter i 1100-talet finna sätt att låta dessa "sprida friskt källvatten till övriga delar av församlingen". I en konkretisering av detta lyfts Nya Karolinska Sjukhuset (NKS) fram som en "stor utmaning" för Solna församling utifrån två perspektiv.

1. Dels ser man ur ett långsiktigt perspektiv risken för ett minskat stiftsstöd till den traditionella sjukhuskyrkoverksamheten. Samtidigt som detta skapar problem öppnas också för möjligheter att knyta samman församlingsarbete och sjukhuskyrka.
2. Dels en önskan att genom ett andligt centrum skapa olika resurser för att möta de behov som blir särskilt tydliga i mötet mellan sjukvård och kyrka, men som också utgör stora behov i hela samhället.

För att möta dessa utmaningar låg det i uppdraget att

- utforska hur kyrkan ska kunna bidra med ett salutogent perspektiv med en andlig dimension som vidgar både synen på vad det är att vara människa och synen på vad liv och hälsa egentligen handlar om
- inventera olika tänkbara samarbetspartners
- Söka efter exempel där man arbetat på liknande sätt för att hitta gemenskaper och verksamheter att inspireras av
- utforska vilka typer av verksamheter det finns reell efterfrågan på
- utforska vad vi som uppdragsgivare behöver leverera för att vara intressanta
- se om det är en möjlig väg att skapa förutsättningar för hållbar turism i anslutning till det andliga centrumet
- ge en första skiss på möjlig delfinansiering av verksamheterna

Målet med förstudien är att skapa ett beslutsunderlag för att kunna ta ställning till hur Solna församling ska gå vidare i arbetet med kyrkbyn. Även om alla punkter på olika sätt berörs, direkt eller indirekt i studien, har mest fokus lagts på de tre första punkterna.

Tidigare arbete kring Kyrkbyn

De fastigheter som hör till Solna kyrkby är förutom själva Solna kyrka även Prästgården, "Arrendatorsbyggnaden"/"Gamla Pastorsexpeditionen" (Vapenhuset 2), S:t Martins stall med lada (Vapenhuset 8), samt parken (Vapenhuset 3 o 7). Under de senaste decennierna har det funnits olika tankar och förslag på relevanta funktioner för fastigheterna. När man inte längre behövde "arrendatorsbyggnaden" som pastorsexpedition ville församlingen se över möjligheterna för annan verksamhet där. Det ansöktes då om en ny detaljplan för de fastigheterna eftersom den dåvarande bestämmelsen om "allmänt ändamål" utgör en begränsning av hur marken kan användas. Församlingen såg då inte en "fortsatt utveckling och omlokalisering av egen verksamhet som det bästa alternativet." Idéer lades fram om att uppföra andra byggnader som ex. radhus för att "skapa ekonomiska resurser för det fortsatta underhållet av Solna kyrka". Med tanke på det vikande medlemstalet i församlingen sågs den ekonomiska aspekten som värdefull (Yttrande ur *Kulturhistorisk utredning och analys för Solna kyrkby*, 2010).

I och med att NKS började planeras behövde Solnadals värdshus nya lokaler och blev då intresserade av att förvärva en del av fastigheterna. Det resulterade i omfattande utredningar, planer och skisser på nytt värdshus, tillbyggnader för boende, samt bostadshus/radhus samt en inventering av upprustningsbehovet av ladan. Planerna var relativt långtgående fram till 2012. Verksamheterna på fastigheterna skulle då komma att handla om ett värdshus (på en såld tomt), en renoverad lada med utrymme för ex konferens, antikvariatshandel, och fortsatt församlingsverksamhet i S:t Martins stall.

Några år senare växer planerna fram på att utveckla en pilgrimsverksamhet med kyrkbyn i centrum mot bakgrund av att Solna kyrka blev en del av den "nybildade" Ingegerdsleden. En arbetsgrupp bildas med förhoppningen att utveckla arbetet med pilgrimsvandringar i församlingen och att i förlängningen bilda någon form av Pilgrimscentrum. Man ser då prästgården som en möjlig resurs som kunde användas till olika former av övernattnig, B&B eller pilgrimgästhus.

I januari 2017 beslutar kyrkorådet att bilda en arbetsgrupp med högst en från varje nomineringsgrupp för planering av ett möte med länsstyrelsen och Solna stad gällande diskussioner om Kyrkbyn och dess framtid. Eftersom byggnaderna är klassade som "mycket högt kulturvärde" och dessutom är av riksintresse anser man att en lantmäteriförrättning kan vara aktuell. Under våren påbörjas arbetet och Arbetsgruppen för kyrkbyn träffas, genomför en rundvandring för att titta på fastigheter och tomter och enas om att "hantera en sammanhållen bild av samtliga byggnader och att inte sälja några tomter". Länsstyrelsen, menar man, skulle bjudas in till ett möte efter sommaren. En lista med alla punkter de enats om sammanställs av Göran Ridnert som även var sammankallande för gruppen.

En utmaning i arbetet med kyrkbyn är den omfattande vattenskada som uppstod vintern 2010 i arrendatorbostaden. Efter sanering och utkvitterad försäkringsersättning står man inför valet att renovera eller att bygga nytt och kostnadsförslag tas fram. I och med arrendatorbostadens koppling till tidigare kulturhistoriskt viktiga jordbruksfunktion är man tveksam till att riva byggnaden. Samtidigt resonerar man att mycket av den tidigare prägelns redan har förlorats genom successiva ombyggnader till pastorexpeditionen osv. Eftersom det kan finnas möjlighet att riva just denna byggnad ser man att det också finns möjligheter att bygga något nytt som kan svara mot den inriktning kyrkbyn kan få. Samtidigt är man medveten om att det både finns privata och kommersiella intressen för att köpa fastigheten och utveckla den, vilket man ser skulle ge en god inkomst för församlingen som exempelvis skulle kunna användas för ombyggnad av prästgården till pilgrimscentrum.

Under 2017 intresserar sig också arbetsgruppen för kyrkbyn för Unescos modell "Hållbar Turism", ett koncept som fokuserar på utvecklandet av en hållbar besöksnäring i kulturmiljö. Kontakt tas med Riksantikvarieämbetet och konsultbolaget Tyréns AB (Daniel Nilsson och Cecilia Pantzar). För att få hjälp att tänka kring kyrkbyn utifrån Unescos systematiska arbetsätt för hållbar turism beslutar man sig för att ta in en offert från Tyréns AB. I offerten föreslås att konsultbolaget ska leda en process där "församlingens projektgrupp" tar fram en strategisk plan för hur området ska utvecklas över tid, 4 workshops på tillsammans 11 timmar. Senare under hösten beslutar kyrkorådet att bordlägga konsultjobbet med tanke på rekrytering av ny kyrkoherde.

Mitt upplägg

Projektidén utgår från en mängd olika områden där jag har behövt hämta information genom framförallt intervjuer, och till viss del även litteratur- och forskningsstudier, samt efterforskning på internet.

Utifrån min bakgrund har jag erfarenhet av en del områden som förstudien omfattar. Exempelvis har jag genom arbetet som sjukhuspräst och forskare inom andlig vård och mental hälsa viss insikt i och erfarenhet av olika aspekter av andlig vård och kyrkan som en aktör i vårdkontexten. Genom mina år som präst på Malmö Kyrkliga stadsmission har jag också erfarenhet av diakonalt arbete och samarbete med Malmö stad.

Solna församling är däremot en specifik kontext och därför har det varit viktigt för mig att sätta mig in i hur en projektidé som ”kyrkbyn – andligt centrum” uppfattas av församlingsmedarbetare. Jag har därför genomfört intervjuer med personer inom verksamhetsområden som ledning och jag i ett första skede uppfattat som viktiga för Kyrkbyn. De personer jag har mött på detta sätt är: Peter Nyberg, Lotta Lundberg och Camilla Bjelvert (Pilgrimscentrum). Heléne Liljegren och Åsa Johansson Stridh (Diakonala arbetet), Tore Skytén och Helén Liljegren (Relationsakuten), Mona Westerlund Lindberg, Åsa Högman, Ritva Nevalainen Olsson, Malin Samzelius, Lena Denke och Ingela Freed (Sjukhuskyrkans arbetslag). Utöver dessa har jag även valt att träffa personalen inom musikverksamheten, Jörgen Lindström (Musikledare), Lotta Holmberg Larson, Kerstin Ytterberg, Lars Artborg, Marcus Torén, Alexander Lundberg, och gjort telefonintervjuer med Tommy Östher (kyrkogårdschef) och Andreas Högenå (Retreatverksamhet i Bergshamra).

Jag har också genomfört intervjuer med ytterligare personer från olika sammanhang som inte varit anställda av församlingen. Syftet med de kontakterna har varit att dels pröva intresset för kyrkbyprojektet och dels inhämta sakkunskap kring området. De personer jag har mött på detta sätt har varit: Christer Fällman (Trädgårdsmästare och handledare vid Norrmalms stadsdelsförvaltning/Sinnenas Trädgård vid Sabbatsberg), Eva Bojner Horwitz (Professor i Musik och hälsa, Kungliga Musikhögskolan, Utbildningsansvarig vid Centrum för Social Hållbarhet, Karolinska Institutet), Sanna Liljegren och Thomas Hernvall (Friskvårdskonsulenter, Centrala staben, Nya Karolinska Sjukhuset), Ayda Moayedzadeh (stiftshandläggare, Stockholms stift, projektledare för Socialt Innovationsprojekt i samarbete med Forskningsinstitutet i Uppsala och Vinnova), och Lars Johansson (personalchef, Katarina församling). Utöver dessa personer har jag även haft kontakt med Sofia Vindrelid (Projektledare Psykisk hälsa, Socialförvaltningen, Solna stad) för att uppdatera mig på och få material kring arbetet med psykisk hälsa i Solna stad.

Mitt arbete bygger på en samlad bedömning av dessa intervjuer och samtal samt resultaten av mina egna efterforskningar. Jag vill framhålla att bland de personer jag träffat har alla haft stora förväntningar på att alla lokalerna i kyrkbyn ska komma till användning. Inte minst har de personer jag varit i kontakt med utanför kyrkan bekräftat vikten av kyrkans och församlingens roll i arbetet för psykisk hälsa och betonat de stora insatser som kyrkan skulle kunna göra i det arbetet.

Sockenbyn runt Solna kyrka – kort historik

Runt Solna kyrka fanns tidigare en sockenby där de enda byggnader som finns kvar, förutom den gamla rundkyrkan är St Martins stall, en lada och arrendatorbostaden/g:a past exp och prästbostaden. Tillsammans med Falkenerarbostaden (tidigare kopplad till Karlberg) är byggnaderna klassade som mycket högt kulturvärde och av "riksintresse". Tillsammans med Haga, Ulriksdal och Norra Kyrkogården är de på det viset unika i Solna. En viktig del för helhetsförståelsen av sockenbyn är också kopplingen till det lantbruk som var en del av kyrkans ansvar. Tidigare fanns runt sockenbyn betydande arealer som användes för jordbruk (nuvarande Norra Kyrkogården), och arrendebostaden, ladan och "parken" är det sista i området som är kvar av den gamla jordbruksmarken. En intressant "pendang" till sockenbyn är Solnadals värdshus i andra ändan av Solna Kyrkväg. Även den har anor som krog från 1700-talet. Några hundra meter från Norrtull med tullhusen där det bildades långa köer i väntan på att varor skulle tullas, låg den strategiskt placerad i korsningen av två allfartsvägar, Uppsalavägen och Solna kyrkväg. Namnet kommer av att krogen tidigare låg i slutet av Brunkebergsåsen, men den kom sedan att flyttas 300 m närmare kyrkan när Ks byggdes på 30-talet.

Centrum i resterna av den gamla sockenbyn är annars kyrkan som med anor från 1100-talet är den en av Stockholms absolut äldsta byggnader. Med en historia som sträcker sig bortom reformationen är den också förärad med ett skyddshelgon, S:t Martin. Det påminns man om inte minst genom den gamla trästatyn i kyrkan där S:t Martin avbildas till häst. Genom S:t Martin knyts kyrkan på ett påtagligt sätt både till vikten av arbetet för de mest utsatta och till vården. S:t Martin, för övrigt skyddshelgon även för Frankrike, Värdshusvärdar, schweizergardet och soldater, brukar avbildas till häst med manteln om en tiggare eftersom han enligt legenden, som soldat i romerska armén vid ett tillfälle delade sin mantel och gav till en tiggare trots kamraternas hån. Följande natt drömde han att han såg Jesus omsluten av hans mantel, och när han vaknade morgonen därpå såg han att den var hel. Pallium – är det latinska ordet för mantel, och S:t Martins delning och delande av sin mantel brukar beskrivas som den första palliativa handlingen. Från att ursprungligen kopplas till den mest basala vården och omsorgen har ordet palliativ idag kommit att beteckna vård i livets slutskede som just kännetecknas av omsorg och närhet. S:t Martin blev sedermera missionär och grundare av klosterrörelsen Majus Monasterium, på franska Marmoutier, och blev så populär att han blev vald till biskop 371 e.kr.

Från att ursprungligen ha varit rundkyrka, med den kombinerade funktionen av försvarstorn, har kyrkan genom åren byggts om. Trots ombyggnader och renoveringar har man genom århundradena lyckats behålla några av Albertus Pictors väggmålningar. På 1700-talet tillkom två gravkor. Ett för greven Tomas Polus och ett för en krögare och falkenerare vid namn Lucas Boogers. Om kyrkan genom S:t Martin är kopplad till församlingens ansvar för vården av de mest utsatta, påminner det norra fönstret, målat av Arne Hellen (1928) om en annan viktig aspekt av kyrkolivet.

Fönstermålningen är tillägnad psalmdiktaren och ärkebiskopen J O Wallin och föreställer en vandrande pilgrim. På så vis är även pilgrimstemat knutet till kyrkbyn.

Det man annars framförallt kopplar Johan Olof Wallin till är Prästgården. Uppförd med medel från Karl XII:s syster Ulrika Eleonora år 1726 är den näst äldst av byggnaderna i kyrkbyn. Mellan åren 1809-1812 var han kyrkoherde i Solna, och numera står han även staty där.

J O Wallin är även kopplad till det som idag kallas S:t Martins stall. Stallet omnämns i tidigare skrifter som S:t Martingsgården men uppfördes som prästgårdsstall 1813 efter initiativ av J O Wallin för att senare bli allmänt kyrkstall. Efter att byggnaden gjort sitt som stall har den haft andra viktiga funktioner som kan sägas följa i S:t Martins spår. År 1930 bildade prostinnan Edit Ekman och vänner föreningen S:t Martin i samband med återbördande av den skulptur av skyddshelgonet som då hade

varit försvunnen i 100 år. Föreningens syfte var att genom en rad sociala innovationer stötta och klä de mest utsatta. Man startade systuga i stallet och klädcentral för att sy om skänkta kläder till fattiga barn. Man ordnade också värmestuga för arbetslösa pojkar och varje dag utspisades gröt eller välling med bröd. Några år senare, 1938, startades två yrkesskolor för ungdom – en i träarbete och en i klädsömnad vilkas namn idag lever kvar genom grundskolan Skytteholmsskolan.

I Solna stads egen genomgång av kulturarvet kring Solna Kyrkby nämns även Falkenerarbostället vilket byggdes 1726 som bostad åt Christian Freundt, Fredrik I:s jägare och falkenerare. Byggnaden tillhörde tidigare Karlberg men är sedan ett antal år tillbaka sålt till en privatperson.

Sammanfattningsvis kan man säga att kyrkbyn genom sin historia visar på rötter som på flera sätt ger näring och energi till viktiga aspekter av ett andligt centrum. Först och främst har vi S:t Martin, själv grundare av en kommunitet i Marmoutier, som mot bakgrund av legenden bygger en bro till vård och omsorg. Även prostinnan Ekmans sociala arbete i stallet är en förebild både genom sina konkreta insatser för samhällets mest utsatta och den sociala innovation de representerade. Slutligen ger Pilgrimsfönstret i kyrkan samt arrendatorbostadens och parkens historia en klangbotten till både sårningsmannen och den skapelse och miljö vi är satta att förvalta.

Salutogent perspektiv med andlig dimension – två språk för samma sak?

Formuleringen inledningsvis om att kyrkan genom ett "andligt centrum" i kyrkbyn "kan bidra med ett salutogent perspektiv med en andlig dimension", ger intryck av att en grundläggande ansats i projektet är att möjliggöra ett möte mellan två olika traditioner. Förhoppningen är att på detta sätt *vidga synen på* vad det är att vara *människa* och synen på *vad liv och hälsa* egentligen handlar om. Den ena traditionen utgår från en livstolkning där människan sätts in i en frälsningshistoria präglad av evangeliets berättelser och en kyrkotradition fylld av liturgier, andliga övningar, och en strävan efter en gudsrelation. Den andra traditionen utgår från en evidensbaserad värld där människan förstås utifrån olika syn på hälsa och där ett salutogent perspektiv betonar sökandet efter friskfaktorer som gynnar hälsa, eller ett patogent perspektiv som betonar riskfaktorer som skapar ohälsa. I de följande avsnitten ger jag en kortare presentation av dessa två perspektiv på "vad det är att vara människa" för att därefter presentera tankar som kan ligga till grund för en teori och praktik som förenar dessa världar och förhoppningsvis "vidgar synen på vad liv och hälsa egentligen handlar om".

Som en grundtanke ligger förförståelsen att samtidigt som dessa två perspektiv lyfter in olika aspekter som inte är utbytbara, så kan de också ses som två olika språk för samma sak. Och för att vidga vår förståelse av vad det är att vara människa och synen på liv och hälsa kan det vara viktigt att kunna tala båda språken. Att koppla kyrkans andliga tradition till folkhälsan som betonar salutogena perspektiv kan också ha flera spännande vinster:

- församlingsmedarbetare får en mer komplex förståelse av vad som händer i mellanmänniska möten
- församlingen förmedlar sig på ett språk som är förståeligt för de som inte är en del av kyrkan
- församlingen fördjupar förståelsen av vad kyrkan bidrar med både i de vardagliga enskilda mötena och som organisation och samhällsaktör
- församlingen gör sig tillgänglig som resurs inte bara i en vårdkontext utan även inom andra områden där man aktivt jobbar med folkhälsa, som t.ex. barnomsorg och skola.

Slutligen kan det också vara värt att notera att ett sådant här översättningsarbete även kan förankras i vår lutherska reformationshistoria. En av Luthers tankar var att just göra evangeliet begripligt för folket så att ett främmande språk och andras tolkningar inte skulle komma i vägen för den enskildes möte med Gud. För Luther och hans efterföljare handlade det därför om att översätta bibelns latin till folkets språk och omformulera dogmatiken. Idag handlar "språket" om att vi använder oss av olika "språkkulturer och diskurser" i olika segment av samhället. Här blir "mötet" mellan kyrkans och vårdens språk ett exempel på hur människor som inte är bekanta med kyrkans språk kan få en annan förståelse av andlighet, medan kyrkan även kan få en rikare bild av hur Gud verkar i världen.

Kommuniteten – en andlig dimension

Kommunitetstraditionen kan spåras långt tillbaka i kyrkans historia. Ur ett perspektiv är hela kyrkan sprungen ur det kommunitetsliv inom den stora mosaiska/judiska traditionen som grundades genom Jesu liv och läror och de 12 lärjungar som senare kom att kallas apostlar. Parallellt med att kyrkan sedan växte fram, för att bli statsreligion på många håll i Europa, fortsatte emellertid en parallell rörelse genom historien. Först genom ökenfäder och eremiter som sökte den egna relationen till Gud oberoende av församlingslivet samt de kommuniteter som utvecklades genom människor som anslöt sig, och därefter fördes traditionen vidare genom klosterordnar som benediktiner, franciskaner, Birgittasystrar, m.fl. I centrum var inte enbart en egen fördjupning i gudsrelationen utan även ett profetiskt budskap - för att visa på ett fattigdomsideal eller en vidare förståelse av Gud i skapelsen, som man menat gått förlorad i kyrka och församlingsliv. Idag finns en mängd exempel på kommunitetsliv i Sverige med varierande ingångar till det andliga livet.

En stark tradition är "retreatemat", att få ta ett steg åt sidan av det vardagliga livet och istället gå in i en annan sorts vardag. I presentationen av kommuniteten i Bjärka Säby formuleras detta på följande sätt: "En kontemplativ livshållning, formad av eukaristin, de gemensamma tidebönera, Jesusbönen och den inre kammarens stilla bön, är ryggraden i kommunitetens spiritualitet. Den regelbundna personliga retreaten är därför ett av kommunitetens viktigaste särmerken".

Kommuniteten på Berget utanför Rättvik beskriver kommunitetslivet så här: Kommuniteten på Berget är en ekumenisk kommunitet som lever i kärlek till Gud, i förtroendefull vänskap, i bön och arbete. I tjänst för Kristus vill kommuniteten bereda människor möjlighet till andlig fördjupning, inspiration och vägledning och till att älska Kristus och hans Kyrka. *Vårt liv är ett liv: i bön, i ömsesidig kärlek, i tjänst. Vi lever i en synlig enhet, gemenskap och vänskap med Jesus Kristus i centrum. Vi vill inspirera hela kyrkan till denna synliga gemenskap och vänskap.*

Förutom böneliv och andaktsliv betonas och möjligheterna till studier och lärande. På "Berget" presenteras exempelvis ett kursutbud utifrån teman som "Att finna sig själv", "Etik och människosyn", "Andlig vägledning" och "Kulturens källor".

En annan grundläggande aspekt av kommunitetslivet är också synen på vilka man välkomnar in i kommuniteten. Här finns det allt från konfessionella kommuniteter som enbart tar emot personer från samma trostradition (Benediktiner, Birgittasystrar, Karmeliterorden, ortodoxa klostren på grekiska Athos), medan de mer nybildade kommuniteterna betonar ekumeniken och inkluderingen av olika trostraditioner. Exempelvis beskriver kommuniteten i Bjärka Säby "Den västliga traditionen består inte bara av vårt katolska och lutherska arv. I denna andliga ström finns även den frikyrkliga och karismatiska spiritualiteten. En ekumenisk spiritualitet för vår tid behöver vara både kontemplativ och karismatisk, sakramental såväl som profetisk". Likaså välkomnar kommuniteten på Berget medlemmar från olika kyrkor och samfund.

Förutom medlemmarna i komuniteten så präglas dessa "andliga centrum" även av de människor som kommer och går för att under kortare eller längre tid få ta del av detta liv. Dessa besökare, både till de konfessionella och ekumeniska komuniteterna, kan ha en mycket varierande bakgrund, tillhöra olika trostraditioner eller vara "icke-troende" som söker en kortare tillflykt. Kanske tydligast blir denna dynamiska relation mellan komunitet och besökare när man ser till de internationella komuniteterna dit folk från såväl olika trostraditioner som länder söker sig. Ett av de mest kända exemplen är *Taizé* som blivit en viktig plats för unga människor. Komuniteten grundades i efterkrigstidens Frankrike med just syftet att ge hopp till unga sökare och idag besöks den av tusentals ungdomar varje vecka. *Taizé* är speciell i det att den riktar in sig på en specifik målgrupp snarare än att enbart fokusera på en viss andlig tradition och böneliv.

Även den engelska komuniteten "*Community of St Anselm*" har fokuserat på en viss åldersgrupp, i detta fall något äldre människor, 18-34 år. Komuniteten är inhytt i Ärkebiskopsresidensets längs Themsens strand i London och fokuserar på tre tydliga och enkla aktiviteter – bön, studier och tjänst. Komuniteten har ett par "heltidsmedlemmar" i ledande funktioner, men annars är det tänkt att man deltar i komuniteten under ett år. Något som utmärker den här komuniteten är att det då finns två tydliga och åtskilda komunitetsmedlemskap som man kan välja mellan. Antingen kan man ha ett "integrerat medlemskap" som tillåter en att kombinera komunitetslivet med sitt vardagliga arbetsliv. Eller så kan man ha ett "allt omfattande", eller "uppslukande" (immersive) medlemskap, som innebär att man bor i residenset under det år som komunitetslivet varar. En annan känd internationell komunitet, *L'Arche*, även den med huvudsäte i Frankrike, har också vuxit fram utifrån inriktningen på en målgrupp. Komuniteten består av stödnätverk för människor med intellektuella funktionsnedsättningar. Här finns också vården i centrum, men inte utifrån en "klient-centrerad" eller medicinsk servicemodell, utan utifrån just en komunitetsmodell. *L'Arche* bygger på att människor med funktionsnedsättningar, och de som assisterar dem lever tillsammans i hem och lägenheter, där de delar varandras liv. Samtidigt sker en samverkan med professionella vårdgivare utanför själva komuniteterna.

Som ett alternativ till komunitetstraditionen kan det också vara av vikt att nämna det alternativ som retreatgårdar innebär. Här stannar man i regel kortare tid och "komuniteten" utgörs av den personal som är anställd för att leda och serva verksamheterna. Annars påminner verksamheterna mycket om det böne- och andaktsliv som man kan ta del av i komuniteterna. Ett av otaliga exempel på retreatgårdar är *Wettersnäs*, vid sjön Vätterns östra strand. Här finner man liknande liv och aktiviteter som erbjuds i komunitetsliv: Retreat, Bara-vara dagar, Mindfulness, Ikonmålning, arbetardagar (rusta upp) och föreläsningar. Vad som nu också börjat göra *Wettersnäs* speciellt är deras projekt "Gröna Ängar" – ett utvecklande av ett stort grönområde som ska föra tankarna till allt från en örtagård till en biblisk trädgård. Förutom att "Gröna Ängar" ska fungera som ett område med ytterligare möjligheter för retreatgäster till rekreation och meditation, ser man också att man i förlängningen ska kunna erbjuda ex. långtidssjukskrivna en plats för naturunderstödd rehabilitering och själavård. Verksamheten har finansierats med hjälp av EU-pengar (ett Leaderprojekt) och även genomförts i samverkan med lokala aktörer. Man har fått äppelträd skänkta från lokala odlare, och hjälp med att bygga en liten stuga av ett lokalt snickeri.

Vad vi ser i de här komuniteterna är att de alla har liknande byggstenar även om dessa ges olika "tyngdpunkt" och tydlighet. Det handlar om

- Ett *dagsprogram* att gå in i av böneliv, tjänande och arbete
- Ett *fokus* på studier – fördjupning/kurser, m.m.

- Ett "*pathos*", en "*passion*" som tydliggörs i det tjänande livet, dagsschemat. Det kan röra sig om ett andligt liv man vill värna om (komma dit för att komma bort, få tid för bön), en målgrupp man vill stödja (ungdomar i Taizé, karismatiska sökare i Bjärka Säby), ett socialt engagemang (L'Arche för människor med intellektuell funktionsnedsättning) eller ett ekologiskt, naturrelaterat fokus (Wettersnäs)
- En *mångfald* som på olika sätt söker en inklusiv hållning till olika trostraditioner eller samhällsgrupper. Antingen tar det sig uttryck i själva komuniteten, eller i komunitetens samspel med alla besökare. På så vis vill man manifesteras en mångfald i gemenskap.

Det salutogena perspektivet och "skyddsfaktorer"

Utanför entrén till gamla KS finns en skulptur i röd granit av Edvin Öhrström. I konstverket, titulerat "Vid sjukhusets grindar", skildras patienter och besökare tillsammans med en scen från bibelns berättelse om den barmhärtige samariern. En påminnelse om att sjukvården i vår del av världen grundlades i evangeliernas berättelser och fick sin första utformning i andliga komuniteters, klosterrörelser ansvar för sjuka och döende människor. I huvudentrén till KS välkomnades man också av Prins Eugéns målning av färden genom öknerna där också läkarsymbolen avbildas - Arons stav, som användes för att finna vattenkällor under ökenfärden, och ormen som slingrar runt staven som ett uttryck för att källan till liv även går genom kunskapen. Denna koppling mellan andlig vård och den kliniska sjukvården blev emellertid alltmer symbolisk i takt med att naturvetenskapens landvinningar gjorde föreställningen om en Gud alltmer överflödig i vår svenska sjukvård. Parallellt med denna utveckling hamnade också vårdens fokus alltmer på det "patologiska" där man genom en mängd olika diagnoser sökte diagnostisera sjukdomar som indirekt avskilde den sjuka patienten från den friska människan ute i samhället. De senaste decennierna har det emellertid skett ett stort "systemsifte" där fokus på det patogena perspektivet alltmer har kompletterats med ett salutogent perspektiv. Ett tidigt uttryck var psykiatireformen då man stängde en mängd psykiatriska vårdinrättningar för att istället hjälpa människor ute i samhället genom öppenvården. Även om det ledde till en mängd utmaningar för både patienter, närstående och vårdpersonal, har denna linje nu börjat utvecklas ytterligare genom intentionen att inte ha för långa vårdtider och att möjliggöra vård i hemmet. Bakgrunden till detta är en ambition att föra in ett vidare perspektiv av hälsa och folkhälsa där WHO och inte minst den medicinske sociologen Aron Antonovsky har spelat en stor roll. Tidigare har den biomedicinska inriktningen varit den dominerande vad gäller synen på hälsa. Utifrån detta perspektiv ses hälsa som "frånvaron av symtom och sjukdom". I WHO:s definition av hälsa beskrevs det istället som ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande och ej endast frånvaron av sjukdom eller skröplighet (det biomedicinska). Hälsa på högsta nivå är en av de fundamentala rättigheter som tillkommer varje människa utan åtskillnad av ras, religion, politisk åskådning, ekonomiska eller sociala förhållanden. Specificerar man sedan *psykisk hälsa* så definieras denna av "ett tillstånd av mentalt välbefinnande där varje individ kan förverkliga de egna möjligheterna, klara av vanliga påfrestningar, arbeta produktivt och bidra till det samhälle hon lever i" (WHO). Utifrån detta perspektiv definieras hälsa som hur "väl" livet fungerar. Detta kan handla om att jag klarar av att göra det som är viktigt för mig, att jag trivs och upplever att livet är begripligt, hanterbart och meningsfullt. Det viktiga är då inte alltid att bara kunna minska patientens symptom, utan att öka patientens livskvalité och hjälpa patienten att leva ett rikt och meningsfullt liv, oavsett om symptomen försvinner eller inte.

Genom det här systemsiftet har sjukhusen därigenom inte bara ansvaret att ta hand om det sjuka, det patogena fokuset, utan ska även se sig som en del i friskvårdsarbetet. Det salutogena arbete som innefattar ett fokus på inte bara riskfaktorer, utan även frisk- eller skyddsfaktorer som gynnar

människans hälsa från vaggan till graven. Det innebär konkret att sjukvård läggs ut, bl.a. till hemmet, inte bara för att minska sjukhuskostnader, utan för att det har en salutogen betydelse.

I detta vidgade perspektiv på hälsa, framförallt mental hälsa, har inte minst fokus på existentiella frågor, kopplat till kultur, värdegrund och religion också fått en stor betydelse. Ett exempel är ett "upprop" från ett samlat europeiskt forskningsnätverk som kom 2015. Där lyftes behovet av att stärka förståelsen av de kulturella faktorerna (dvs, etnicitet, religion och värdesystem och nationalitet) som är relevanta för den offentliga mentala hälsan, samt att positiv psykisk hälsa och välbefinnande och skyddsfaktorer bör få en stor plats i forskningen kring psykisk folkhälsa. På så vis kan vi idag tala om att en "funktionell världsbild" är av stor betydelse för den mentala hälsan. Man kan också identifiera hälsofrämjande "skyddsfaktorer" för den funktionella världsbilden. Dit hör t.ex. att den bör erbjuda ord och symboliska handlingar, erbjuda en grupp/kontext/tillhörighet, möjliggöra ett sätt att komma i kontakt med "källan till hopp", bidra till en identitetsprocess, erbjuda en dynamisk erfarenhet – inte statisk ideologi, kunna hantera stress och skapa positiva coping-metoder samt ha en värdegrund.

Som en följd av WHO:s och andra forskares arbete inom det här området skiljer vi också idag inte bara mellan ett patogent och salutogent synsätt på hälsa, utan även på olika hälsoperspektiv. Här utgör det "andliga perspektivet", vid sidan av det fysiska, psykiska, sociala och ekologiska ett viktigt perspektiv. Detta utgår från åtta olika huvudområden, som också indikerar viktiga skyddsfaktorer för den andliga hälsan (i Sverige även kallad "existentiell hälsa"). 1. andlig kontakt 2. mening och syfte med livet, 3. upplevelse av förundran, 4. helhet och integration, 5. andlig styrka, 6. harmoni och inre frid, 7. hoppfullhet och optimism samt 8. tro som resurs.

Natur, Kultur och Hälsa

Vi ser en kyrklig tradition som innehåller andligt liv, men också lyfter in erbjudanden med syftet att öka människors förståelse av sig själva, ge utrymme för olika målgrupper att må bättre och att även samverka med vården. I centrum ligger andliga övningar, musik, och inte minst manifesterandet av en tillhörighet, gemenskap.

Samtidigt ser vi att utvecklingen av hälsoarbetet kompletterar fokus på att "bota symptom" med ett fokus på att "öka livskvalitet" med betoning av skyddsfaktorer. Vi ser att hälsoområdet blir mer komplext och psykisk hälsa och även andliga och existentiella aspekter på hälsa ses som viktiga. En viktig aspekt för psykisk hälsa är till exempel en "funktionell världsbild". Här lyfts skyddsfaktorer fram som handlar om vikten av att hitta ord och symboler, en grupp och kontext, dynamiska erfarenheter och inte en statisk ideologi. Genom WHO:s perspektiv på andlighetens betydelse för hälsa lyfts vikten av "upplevelser av förundran" och "helhet/Integrering".

Utifrån de här perspektiven kan man tycka att andlig tradition och mental hälsa har många beröringspunkter. För att motivera en verksamhet där man kan se en samverkan med vård och kanske andra aktörer kan det då också vara viktigt att det till viss del också finns belägg för dessa beröringspunkter i studier. I det följande kommer jag därför att presentera studieresultat som lyfter fram starka samband mellan många av de praktiker och traditioner vi har i kyrka och församlingsliv och arbetet för en god folkhälsa och stärkt psykisk hälsa. Bakgrundsmaterialet är hämtat ur litteratur och forskningsartiklar som kan ge stöd för att kunna förstå vad ett andligt centrum kan innebära ur ett salutogent hälsoperspektiv.

Det första avsnittet ringar in en möjlig målgrupp genom att svara på frågorna "för vilka kan ett andligt centrum med salutogent perspektiv vara särskilt viktigt" och "på vilket sätt kan det göra positiv skillnad" för den målgruppen. Det andra avsnittet lyfter in olika aspekter på miljön och

verksamhetsområden i ett andligt centrum genom att svara på frågan "vilka aktiviteter kan göra skillnad" för olika målgrupper. Avsnittet tydliggör olika aktiviteter och hur de når olika målgrupper.

För vilka och på vilket sätt?

Den målgrupp som kommer upp i de flesta studierna handlar om människor med någon form av psykisk ohälsa och de riskgrupper som finns kopplade till detta (ex närstående). Denna grupp är också mycket stor i vårt samhälle. Mentala och psykosomatiska hälsoproblem utgör nämligen idag några av de största folkhälsoproblemen. Det leder till individuellt lidande för de drabbade och orsakar också långtidssjukskrivningar och höga sociala kostnader. I en väntrumsstudie konstaterades att 30 % kvinnor och 20 % män rapporterade psykisk ohälsa. Många av dessa har jobb och en relativt fungerande vardag, medan andra kan vara sjukskrivna och långtidsarbetslösa. Vanliga exempel på psykisk ohälsa är problem med humör och känsloreglering och den kognitiva kapacitet man kallar för "exekutiv funktion". Det handlar om förmågan att selektivt ta in yttre stimuli, förmågan att bearbeta stimuli och snabbt ge en funktionell respons, förmågan att ändra sina responser, lära av misstag samt förmåga att ta initiativ och skapa mål. En annan stor orsak till psykologisk och även somatisk ohälsa är de negativa tankar som för många ständigt aktiveras i olika situationer. Här finns det också signifikant koppling till allvarliga somatiska sjukdomar som hjärt-/kärl, smärtsyndrom och demens. Alla dessa sjukdomar verkar vara relaterade till en oförmåga att på ett bra sätt hantera stressignaler. Kronisk stress och brist på återhämtning är alltså några av de stora riskfaktorerna för mycket mental ohälsa. Kan man på olika sätt hitta vägar att förhindra stress, eller möjligheter att återhämta sig från eller skapa en motståndskraft, resiliens, mot de här processerna kan det innebära påtagliga/signifikanta vinster för folkhälsan. Här har det visat sig att vissa aktiviteter främjar detta genom att de kan möjliggöra en "beteende-modifiering" hos människor.

Vilka aktiviteter gör skillnad?

I vardagslivet kan vi tala om att kropp och själ hör ihop. Det här perspektivet har man nu också anammat inom ex. neuroforskningen, som ligger till grund för vår förståelse av hur ex stress påverkar oss. Man har inte längre en abstrakt och analytisk syn på "sinnet", utan har integrerat synen på "sinnet" som förkroppsligat (embodied). Mentala funktioner kan därför inte fullt förstås utan referens till vår fysiska kropp, såväl som den omgivning som vi erfar. Därför relaterar många av de aktiviteter som är av vikt för den mentala hälsan också till olika kroppsliga aktiviteter och den miljö dessa utförs i. I det följande presenteras två områden av aktiviteter som hänvisas till i forskningen.

Kontemplativa övningar:

Begreppet "kontemplativa" övningar är hämtat från en gammal särskiljning mellan två aspekter av livet som går tillbaka till grekiska filosofer, men lyftes fram under medeltiden, då just den "kontemplativa" delen av livet kom att betonas av kyrkan. Hit räknas i dagens forskning aktiviteter som meditation, bön, yoga, kroppskännedomövningar och mindfulness-övningar. Det välgörande i de här aktiviteterna, ur ett salutogent perspektiv, är att de hjälper oss att bli mer medvetna om tankar och känslor. Vår hjärna är nämligen inte så tränad att skilja verkliga stimuli och hot från påhittade. Detta leder till loopar av stressaktiverande processer. Förmågan att lägga märke till sådan tankar, att stoppa de efterföljande känslorna och det dysfunktionella beteendet samt att hålla fokus och motverka distraktion beror på vår nivå av medveten kontroll (attentional control). Denna förmåga till medveten kontroll är också kopplad till bättre kognitiv prestation och kopplas till hjärnans frontala och "prefrontala" cortex. Meditation tränar medvetenheten (tänk på andningen,

känn kroppen, osv), och träning av dessa förmågor ökar kapaciteten att upprätthålla en medvetenhet om ens tankemönster, känslor, och sensoriska uppfattning. Denna medvetenhet möjliggör distans till tankar och känslor på ett sätt som gör att de blir mindre kraftfulla och påstridiga. Genom den här förmågan kan också kontemplativ praktik förbättra våra "exekutiva funktioner" (se ovan).

Överlag är de kontemplativa övningarna viktiga för att förbättra vår emotionella reglering, dvs vår förmåga att hantera känslor som, vilket är bekräftat, påverkas negativt genom de flesta formerna av mental ohälsa. Inom yrkesgrupper som jobbar mycket med utsatta människor har det visat sig vara särskilt viktigt. Empatisk resonans med andras lidande kan nämligen leda till processer av emotionell utmattning, en form av empatitrötthet ("empathy fatigue") en emotionell nedsläckning, vilket till exempel har visats i flera studier med medicinstudenter. Meditationspraktik med fokus på kärlek och medkänsla, kan kopplas till en förbättrad förmåga att hantera de känslor som kommer av att se andra lida och då också förhindra empatitrötthet.

En annan viktig aspekt av de kontemplativa övningarna är också betydelsen av lugnande signaler i miljön. Därför rekommenderar många att man börjar meditationsövningar med övningar som förbättrar funktionen hos vårt lugnande system. Erfarenheten av att känna sig trygg, bekräftad och lugnad uppstår dels genom avsaknad av hot, dels genom specifika "signaler" som aktiverar det lugnande systemet (ex närhet till stödjande människor, en trygg omgivning) och olika former av lugnande fysisk beröring kombinerat med röstläge, ansiktsuttryck och hållning.

Skapande aktiviteter relaterat till natur och kultur:

Om det ena området relaterade till "vita contemplativa", så kan man säga att det andra området mer rör sig inom "vita activa". Här lyfter forskningen fram aktiviteter som är kopplade till olika skapande, kulturella uttryck som musik, dans, bild, berättande och inte minst "naturrelaterade aktiviteter" (NRA). Erfarenheten och upplevelsen av kultur såväl som natur, verkar ha potentialen att vara vitaliserande och främja förundran, beundran och reflektion.

Aktiviteter som på olika sätt relaterar till dans och musik, har förmågan att exempelvis öka vår empati. Dessa kulturella aktiviteter skapar ett känslomässigt feedbacksystem som kan hjälpa oss att förstå/tolka andra människors känslor när de uppstår, och på så vis öka vår empati för andra (Bojner Horwitz et al. 2015) Utvecklandet av empati kan i sin tur hjälpa till att lindra inte bara symptom på stress och utbrändhet, utan även orsakerna till dem. Träning av empati har därför också introducerats i hälsovården genom program (Kulturpaletten, Playmakers) som möjliggör ett utforskande av hur kroppen kan användas för att öka medvetenheten om ens egna och andras känslor. Skapande aktiviteter har också visat sig bidra till lägre nivåer av alexitymi. Förekomsten av alexitymi (vilket betyder "inga ord för känslor") är inte helt ovanlig i vårt samhälle och kan i sig också bidra till svår psykisk ohälsa som depressioner. Alexitymi innebär svårigheter att identifiera och beskriva känslor, samt att kommunicera känslor till omgivningen. En finsk studie visar på 5-10% bland kvinnor och 9-17% bland män (Lennartsson et al 2017).

Vad gäller naturrelaterade aktiviteter har det visat sig att plantering och rensning av ogräs möjliggör "fokuserad uppmärksamhet" (jmför ex mindfulness) vilket också leder till en större "här-och-nu" upplevelse, ökade känslor av tillhörighet (till naturen, världen och andra människor i allmänhet) samt en ökad förmåga till att ha perspektiv. Plantera och rensa ogräs möjliggör "fokuserad uppmärksamhet". Större exponering mot stimuli som triggar positiva begrepp, representationer, och känslor och möjliggör större närvaro i här-och-nu, har visat sig reducera belastningen på våra förmågor att ha en riktad uppmärksamhet samt öka känslor av tillhörighet (till naturen, världen, andra människor i allmänhet) och förmågan till att ha perspektiv. Att vandra i naturen eller se på bilder av naturen har också potential att minska psykisk och fysisk stress, förbättra humöret och

förbättra och fylla på våra kognitiva funktioner, framförallt vår exekutiva funktion. Man har t.ex. sett ett samband mellan "gröna skolor" och barns kognitiva utveckling och förmåga till fokuserad uppmärksamhet. (Stenfors et al 2015).

Utöver dessa effekter kan också nämnas att naturrelaterade aktiviteter har förmågan att ge lättnad från sociala stressorer (bedömningar, jämförelser från andra människor) och istället erbjuda känslor av samhörighet till miljön. De hjälper vår förmåga till självmedkänsla, self-compassion, som till skillnad från självkänsla, inte är beroende av positiva jämförelser eller värderingar. Människor känner "självmedkänsla" eftersom de är människor inte för att de är speciella eller är över "medel". Den betonar "sammankoppling" snarare än "avskildhet".

I takt med att den här forskningen kring området natur och hälsa utvecklas har nya kunskaper fått ligga till grund för skapandet av trädgårdar eller parker med uttryckliga syftet att vara "helande" eller "läkande". Man har tydliggjort grundläggande allmänna kriterier som definierar en helande trädgård, grundläggande kännetecken eller karaktärer som upplevs viktiga för människor, samt hur olika platser riktar sig till olika målgrupper (Stigsdotter&Grahn, 2002. Begreppet "helande trädgård" definieras t.ex. utifrån följande fyra kriterier:

- Besökaren ska känna att trädgården är sluten och avgränsad från omgivningen, t ex av plank eller en häck. Detta ger en trygghetskänsla.
- Trädgården får gärna ha rum, golv och tak, t.ex. gräs och trädkronor.
- Trädgården ska kännas som en manifestation av livet och bör vara byggd av mycket levande material. Detta ger en trädgård som ändras genom årstiderna. Den får gärna innehålla en stor sten som ger fundamentala känslor av säkerhet, hopp och liv.
- Trädgården bör innehålla en variation av upplevelser eftersom en trädgård aktiverar människans alla sinnen.

Man räknar även med fyra olika typer av platser i trädgården, platskategorier, som passar målgrupper eller besökare med olika nivåer av mental styrka:

- Platser som man kan vara helt själv om den psykiska kraften är låg. Personen med låg psykisk kraft har ett inåtriktat engagemang och är därmed i stort behov av en miljö som inte ställer några krav. Personer i detta tillstånd väljer att vara för sig själva, för att ha utrymme att tänka och stöds därför av att vistas i så naturliga miljöer som möjligt.
- Platser där man kan betrakta andra personer om man har lite mer psykisk kraft och är emotionellt deltagande. Personen är nyfiken på vad som händer i omgivningen men har inte någon kraft att själv delta.
- Ytor för gruppaktiviteter för personer som kan delta i aktiviteter och som kan umgås med andra människor och vara kreativ. Här passar trädgården in som en miljö för aktiviteter. Personen är psykiskt starkare men klarar inte av att ställas inför krav.
- När personen är psykiskt stark och klarar av ett utåtriktat engagemang, t.ex. i form av att starta egna projekt och leda grupper, är stödet av en miljö av mindre betydelse eftersom personen nu klarar av att vistas i mera kravfyllda miljöer.

Slutligen räknar man också med att trädgården eller parken bör innehålla olika parkkaraktärer. De åtta olika karaktärer som människor finner tilltalande i natur och gröna miljöer är *rofylldhet*, *vildhet*, *artrikedom*, *rymd*, *vidd (allmänning)*, *refug (viste)*, *samvaro (möte)* och *kultur*. Forskningen menar att ju fler karaktärer en park eller en trädgård innehåller desto mer omtyckt blir platsen.

Förutom alla dessa exempel som berör områden som musik, dans och naturrelaterade aktiviteter finns det också exempel på hur andra aktiviteter som berättande, bildskapande ger liknande resultat.

Sammanfattningsvis kan man också konstatera att utöver de positiva effekter som kontemplativa övningar och skapande aktiviteter har var för sig, är det också tydligt att det finns påtagliga synergier mellan dem som stärker varandras effekter. Kulturella och kontemplativa aktiviteter läggs ofta i naturen. Ex bildterapi i "helande trädgårdar" verkar ha synergieffekter som reducerar symptom på depression hos äldre. "Houses of worship" har beskrivits som "restaurerande" miljöer (Herzog et al 2010), och det kan ge synergieffekter att utföra böner och reflektion om de utförs i en lugn miljö.

Vi kan också se hur många av de här kontemplativa och skapande aktiviteterna relaterar till de olika aspekterna av andlig hälsa. Medan de kontemplativa aktiviteterna knyter an till "harmoni och inre frid", resulterar exempelvis naturrelaterade skapande aktiviteter i "känslor av samhörighet" med något större än en själv (jmf "helhet och integration") och "upplevelser av förundran".

Del 2

Intressentperspektivet - Vilka kan bidra och vilka kan gynnas?

Utifrån uppdraget att identifiera hur "kyrkan kan bidra till ett salutogent perspektiv med en andliga dimension har jag i del 1 fokuserat på "hur" ett salutogent perspektiv med en andlig dimension kan förstås och tolkas. I den här delen handlar det om att identifiera den "kyrka" som skulle kunna bidra till detta. Det handlar om att identifiera de olika typer av "intressenter" som kan ha betydelse för projektets genomförande men även de som på olika vis kan gynnas av projektets resultat. Här använder jag en förståelse av kyrkan som innefatta både kyrkan själv och kyrkan i samverkan. Dessa intressenter utgör såväl grupper och individer som har förväntningar på projektet eller som påverkar/påverkas av dess genomförande eller resultat. Det rör sig om anställda och förtroendevalda i församlingen, församlingsbor och även möjliga samverkansparter som finns i församlingen. I det följande ger jag en kort presentation av dessa intressenter och i de fall jag kunnat träffa dem beskrivs även deras behov och/eller egna önskemål på kyrkbyn. De flesta intressenterna som presenteras kan ha en del i genomförandet, men kan också utifrån olika perspektiv gynnas av resultaten. Jag har därför valt att i det här läget inte klassificera intressenterna utifrån hur de förhåller sig till "genomförande" eller "resultat".

Kyrkoråd och kyrkofullmäktige

Utifrån sina olika nivåer av ledning, tillsyn och samordning har de en mycket central roll genom sin inställning till ett projekt som kyrkbyn. Samtidigt kan de också dra nytta av de resultat som ett lyckat projekt kan bidra till i form av en positiv inställning till kyrkan. En positiv inställning till kyrkan hos församlingsmedlemmar, och en större förståelse för de värden som följer av ett medlemskap kan också leda till att kyrkoutträdena minskar.

Församlingsmedlemmar

Dessa är den självklara utgångspunkten för all verksamhet som bedrivs i församlingarna. För församlingsmedlemmar kan kyrkbyn vara något de själva kan ha nytta av genom de aktiviteter som erbjuds. Kyrkbyn kan även stå för något som stärker deras upplevelse av tillhörighet med kyrkan även om de själva inte deltar i själva aktiviteterna. Här kan det vara viktigt att vara medveten om de fyra områden som är viktiga för församlingsmedlemmars relation till kyrkan – Kyrkliga handlingar, Idealitet, Tro och Tradition. De utgör det KITT som enligt forskning har stor betydelse för människors relation till kyrkan.

Volontärer

Tänker man sig en miljö med flera olika verksamheter som erbjuds, ibland parallellt, är det tydligt att volontärer skulle kunna fylla en viktig funktion i genomförandet av ett projekt som kyrkbyn. De har möjlighet att avlasta personalen på flera områden, och i den mån som volontärerna också har en relevant kompetens kan de också vara med och leda många aktiviteter.

Kommunitet

Även komuniteten är central för genomförandet av aktiviteterna i kyrkbyn. De är personer som har en kontinuerlig koppling dit, och finns inte bara där i anslutning till olika aktiviteter. Samtidigt som de kan hålla i verksamheten är de också på ett självklart sett "mottagare" av resultatet. Hur man än tänker sig komunitetens roll, funktion och sammansättning så är aktiviteterna i kyrkbyn i högsta grad även till för dess medlemmar.

Pilgrimsverksamheten

"Kyrkbyn är en lysande bra utgångspunkt för att komma ut i Solnas gröna lunga, Hagaparken".

Pilgrimsvandringen i Solna församling så som den fungerar idag började hösten 2016. Bakgrunden till detta var den inspiration som den då relativt nya vandringsleden Ingegerdsleden bidrog till. Leden sträcker sig mellan Storkyrkan i Stockholm och Uppsala domkyrka och går då förbi Solna kyrka och vidare ut i dom fantastiska kulturmiljöerna som Hagaparken erbjuder. I oktober månad 2016 gjordes de första vandringarna och sedan i november samma höst samlades man under två dagar på Pilgrimscentrum i Tyresö där man jobbade vidare med visioner för "Pilgrim Solna". Med Sofia Olssons hjälp och några workshops satte man kurs på framtiden gällande mål och tankar för Pilgrim Solna. Arbetsgruppen bestod av kyrkoherden och två diakoner samt två pedagoger från församlingen. Sedan hösten 2016 har det varit vandringar i församlingen en gång i månaden undantaget januari månad. Man har utforskat Ingegerdsleden men även samverkat med pilgrim i Vallentuna samt vandrat Birgittaleden i Fresta. En av de mest uppskattade vandringarna är den som går i december månad mellan församlingens fyra kyrkor. Nu i sommar planerar man även att ha kortare vandringar som går till olika sommarverksamheter såsom konserter, sommarcafé, helgmålsbön mm. Under 2019 har man dessutom projektanställt en person med stor erfarenhet av pilgrimsarbete. Intentionen är att genom detta få ytterligare resurser till att utveckla pilgrimsverksamheten i Solna.

Under planeringsdagarna 2016 framkom en samstämmighet om att "Kyrkbyn" hade stor potential att bli en samlingsplats för pilgrimsvandring, retreatar samt stödande samtal och verksamhet som ligger i dess närhet. Kyrkbyn är en lysande bra utgångspunkt för att komma ut i Solnas gröna lunga, Hagaparken. När man tänker vidare kring närheten till NKS, ser man också möjliga utvecklingsområden för pilgrimsarbetet som kan rikta sig till både personal och patienter/närstående. Likaså ser man att även en utveckling av parkområdet skulle kunna innebära möjligheter. Byggnaderna kan innebära nya resurser till pilgrimsverksamheten som gör att man kan jobba med övernattningar och ta emot fler pilgrimsvandrare.

Diakonin i Solna

"Där finns möjligheter till socialt kafé, second handaffärer och försäljning av det som görs i virk- och stickgruppen"

I dagsläget arbetar man utifrån den diakonala inventering som gjordes 2014. I den konstaterades att man varje vecka möter ca 200 personer, varav majoriteten kvinnor. Mycket tid ägnas åt själavårdssamtal och till att stötta personer i mötet med myndigheter och vård. Vid den diakonala inventeringen konstaterades också att man hade en befolkningsökning i Solna, varav den största invånargruppen, vars storlek låg över rikssnitt, var mellan 25-45 år. Segregationen hade minskat jämfört med tidigare år, även om den kvarstod i vissa områden, och man noterade även stora inkomstskillnader, samt en hög andel av personer över 55 år som stod utanför arbetsmarknaden (15-20%). En annan stor utmaning som identifierades var det växande behovet av stöd till barn. Det har rört sig om ensamkommande flyktingbarn och barn till föräldrar med socialpsykiatrisk problematik. Våld i nära relationer ökade och det fanns 3000 barn med en eller två arbetslösa föräldrar där allt färre barn bor med båda sina föräldrar. Som en följd av detta har det varit ett stort behov av exempelvis familjehem och nätverksstöd till ensamstående mammor. Man identifierade även viktiga möjligheter. Till dessa hörde de mötesplatser som fanns i kommunen, även om det var en stor utmaning att finna gemensamma mötesplatser för människor från olika platser, grupper och kulturer.

Diakonin står nu inför en ny diakonal inventering och man är nyfiken på nya områden och målgruppen. Redan nu ser man att invandrarkvinnor har blivit en eftersatt grupp.

Vad gäller den nuvarande samverkan med andra aktörer konstateras i den diakonala inventeringen att de har "god kontakt med myndigheter". Dessa myndighetskontakter handlar om samarbeten med enskilda anställda inom framförallt socialförvaltningen och arbetsförmedlingen. Bl.a. har man regelbunden kontakt med socialpsykiatriens arbete "Väntorp" som vänder sig till människor med "psykisk skörhet" och "missbruksproblematik". Där erbjuder de existentiella samtal, och samtalsgrupper.

I diskussionen kring Kyrkbyn föreställde diakonerna sig olika former av verksamheter som skulle kunna innebära sysselsättning för utsatta individer och grupper. De tänkte positivt kring sociala innovationer utifrån möjligheter till socialt kafé, secondhandaffärer och försäljning av det som görs i "virk- och stickgruppen". Man tänkte också att verksamheterna i kyrkbyn skulle kunna innebära möjligheter till lågtröskeljobb som exempelvis att sköta planteringar i parken eller göra enkla sysslor som stöttade de andra verksamheterna i kyrkbyn.

Som målgrupp tänker man sig en blandning av kyrkobesökare, unga vuxna, människor från mångkulturell bakgrund, ensamma, sjukskrivna och personer i någon form av sysselsättningsprogram.

Sjukhuskyrkan

"När man visar en flygbild, ser helikopterplattan, osv. På den bilden finns en stor grön fläck. Och mitt i den gröna fläcken sticker tornet upp på Solna kyrka."

Sjukhuskyrkan noterade att miljön runt NKS har förändrats så att man nu inte har någon "grönyta" att titta på åt något håll. När man tänker på kyrkbyn som resurs ser man personalen som en viktig målgrupp. Friskvården har monterats ner vilket innebär att det ansvaret för personalen alltmer har lagts på de olika avdelningarna, vilket sköts väldigt olika. Vad gäller sjukhuskyrkans verksamhet med personal så har man ökat antalet reflektionsgrupper och en av medarbetarna har jobbat med avslappningsövningar på två avdelningar.

Inför diskussionen kring kyrkbyn valde de att promenera kring byggnaderna för att inspireras. De målgrupper de kunde tänka sig var närstående (en viktig målgrupp är nyblivna föräldrar på neonatalavdelningen, inte minst tvillingföräldrar där ett av barnen avlidit), långtidssjukskrivna, utbrända, personal och sorgegrupper. Som en specifik grupp av anhöriga nämnde de tvillingföräldrar från neonatalavdelningen (där den ena dött och en överlevt).

För dessa målgrupper kunde man tänka sig en mängd verksamheter: Bildterapi, AW (after work), musik och bild, sorgegrupper för föräldrar som förlorat barn i anslutning till förlossningen. Specifika nischgrupper, socialt kafé med läkande trädgård, retreat, ofta återkommande stilla dagar. Föredrag om stress och återhämtning, kvällsmat och pyssel/samtal med ensamstående föräldrar, familjegrupper, ASIH-föräldrar, syskongrupper med bildterapi, föräldrar i samtal, skrivargrupper (palliativt sjuka), anhörigvårdargrupp, arbetsträning.

För personalen kunde man tänka sig utbildningar t.ex. "vad gör arbetet med mig?" och "Döden grupper" (reflektioner kring de patienter man förlorar). Rehabverksamheter skulle antagligen vara mycket glada över en "helande trädgård". Överhuvudtaget behövdes det utrymme för kursgårdar. Man tror också att det blir svårt för personalen att kunna förflytta sig från NKS/KI för kortare program men man kan tänka sig lotsar som snabbt skulle kunna guida personal ner dit. En studiedag är enklare att få dit personal till. Man betonade också vikten av kontakt med HR-avdelningen och Friskvårdsenheten på NKS och menade att mycket samarbete krävs vad gäller personalen vad gäller bl.a. kontaktvägar inåt organisationen på NKS. Annan möjlig samarbetspartner var Stressforskningsinstitutet.

Slutligen reflekterade man även kring baktanken med kyrkbyn. Sjukhuskyrkan har få personella

resurser för att klara nystartad verksamhet. Men kan tänka sig att flytta viss verksamhet dit, t.ex. sorgegrupper. Vid tidigare försök har det inte varit möjligt eftersom det redan varit uppbokat eller att deras verksamhet blivit nedprioriterad. Man såg också kyrkbyn som resurs för den egna verksamheten som man gärna kunde hänvisa till.

En viktig aspekt i arbetet med kyrkbyarbetet är långsiktigheten och att man tillför resurser till en projektarbetsgrupp. Man är själva villiga att bidra med "små pusselbitar" i detta. Som möjlig inspiration lyfte man upp det påbörjade arbetet på Essingen, samt Vårsta trädgård och Sinnenas trädgård på Sabbatsberg.

Samtalsmottagningen och Relationsakuten

"Den är som en "oas", en plats att kunna gå till, vara i, och även upptäcka att det finns olika sorters stöd man kan få."

Samtalsmottagningen i Solna församling växte fram utifrån ett behov att systematisera och samordna mottagandet av önskemål om olika former av stöd- och själavårdssamtal. Intentionen var dels att samla både samtal och församlingens samtalserbjudanden under samma paraply och dels att se till att fördelningen av samtalen inte skulle ske godtyckligt. Istället skulle man kunna hänvisa till speciella tider och särskilda individer. Idag är det 5-6 personer som är knutna till verksamheten och dit räknas nu: Relationsakuten, sorgegrupper, Barn i Sorg, Unga vuxna, Korttidsterapier och krisstöd. Man har också anslutit sig till Nätverket för Samtalsmottagningar i Sverige.

Relationsakuten startade upp 2009/10. Där har man arbetat fram en egen samtalsmodell med PREP-kursen som grund. PREP (Prevention and Relationship Enhancement Program) utgår från det salutogena perspektivet och beskrivs som "friskvård" för parrelationen. Det betraktas som ett pedagogiskt förebyggande program där man erbjuder verktyg som kan stärka och utveckla parrelationer genom att bl.a. jobba med kommunikationen.

I samtalen kring kyrkbyn kom tankar upp kring nya målgrupper som skulle kunna få ta del av samtalsmottagningens kompetens. Det rörde såväl patienter som närstående/föräldrar. I och med att sjukdom i familjen ofta kan vara en belastning för parrelationen såg man också en möjlighet att även tänka sig PREP-grupper. Man såg framför sig bilden av en "oas", en plats att kunna gå till, vara i, och även upptäcka att det finns olika sorters stöd man kan få.

I samtalen kring såväl deras egen verksamhetsutveckling som den verksamhet som skulle kunna hållas i kyrkbyn, kommer exemplet *Modum Bad* upp. Det är en vårdinrättning i Norge med holistisk inriktning på ett salutogent behandlingsarbete som främjar psykisk hälsa och livskvalitet. Man jobbar både med behandling, forskning och förebyggande arbete. Där erbjuder man å ena sidan behandlingar för ångest, depressioner, trauman, matstörningar, samtidigt som man också har en helhetssyn på individen och även arbetar förebyggande med familjesystemet. En del i detta arbete är erbjudandet av PREP-kurser. Man erbjuder också möjlighet till friskvård, kurser och har även en anställd kulturledare som håller i olika musikevenemang.

Retreatverksamheten i Bergshamra

"Kyrkbyn framstår som något av "en oas" eller "en lunga", inklämd mellan E4:an och Solna"

I början av vårterminen startades en retreatverksamhet i Bergshamra kyrka. Varannan tisdag har man mellan kl 17:30-20 erbjudit rum för "Vila i vardagen". Verksamheten har inletts med "drop in" och en lätt fika för att därefter starta med en andakt. Andakt och bön har sedan interfolierat under kvällen och det har även funnits möjlighet att sätta sig vid ett bord för att läsa eller teckna. Allting sker i gudstjänstrummet. Det har varit en ganska konstant grupp som träffats där, ibland faller någon

bort och någon ny hittar dit. Man har också vid två tillfällen haft en "lördagsretreat", då man kunnat vara i kyrkan mellan kl 10-16:30. Vid ett av dessa tillfällen har man, förutom de andra enkla aktiviteterna även erbjudit taktill handmassage och dagarna har avslutats med en mässa. Avsikten är att inför höstterminen göra en starkare satsning på information och kommunikation kring verksamheten för att kunna nå fler. Till hösten kommer man också att satsa på en helgretreat (fredag-söndag) kring Advent. Helgretreaten är tänkt att vara subventionerad och i förlängningen hoppas man också kunna involvera volontärer.

När man tänker på kyrkbyn ur ett retreatperspektiv så framstår kyrkbyn som något av "en oas" eller "en lunga", inklämd mellan E4:an och Solna. Ett möjligt "kryp-in" för kortare retreat. Dessa skulle t.ex. också kunna knytas till sjukhuskyrkan och vända sig till såväl patienter och närstående som till personal. För de patienter som går under dagbehandling kan det vara en möjlighet att få "lägga bakom sig lukten och smaken av sjukhus och cellgifter". Under längre retreat skulle man också kunna ha möjlighet till samtal, och kanske även utveckla andra aktiviteter såsom skrivande och målning.

Musikverksamheten

"Låt de verksamheter som redan finns i kyrkorna få växa och sedan "spilla över" i nya lokaler i ex. kyrkbyn"

I beskrivningen av musikverksamheten läggs stor vikt vid att man mycket starkt identifierar sig med den kyrka där man verkar. Man beskriver det som att man som kyrkomusiker är satt att göra kyrkomusik utifrån musikgudstjänster, gudstjänster och kyrkliga förrättningar och all verksamhet har en stark riktning in i mot gudstjänstlivet. Verksamheten har 6 ½ tjänst där samtliga är knutna till sina kyrkor. I detta upplever man sin roll något annorlunda än mot de flesta andra professioner som rör sig mycket mer mellan olika kyrkor och även har sina arbetsplatser och verksamheter i Kyrkans Hus.

Förutom arbetet med gudstjänster och förrättningar utgörs de grundläggande uppgifterna av Konsertserier som genomförs främst i Solna, Hagalund (Lördagsmusik och lunchmusik) och Bergshamra (musik mitt på dagen).

Körverksamhet, där församlingen har en mängd olika körer för olika åldrar och ambitioner i Hagalund, Solna och Bergshamra.

Babyrytmik i Bergshamra och Råsunda.

Utöver detta finns man också med vid andakter på äldreboenden och Karlberg, samt vid öppna hus i Kyrkans Hus. Inför framtiden är det framförallt två viktiga och resurskrävande uppgifter man står inför. Dels vill man utveckla musikverksamheten i Råsunda kyrka, som man vill se som en "barnens katedral". Dels behöver man förnygra och förbättra orgelbeståndet.

När man tänker kring kyrkbyn blir det tydligt att man är mån om verksamheten i de kyrkor man har ansvar för, och att man anser att det arbetet kräver i princip de resurser man har. Här uttrycker man också en oro över satsningar som kan riskera att musik och gudstjänstlivet i kyrkorna kan minska. Ett exempel man hänvisar till är den negativa effekt som man menar att etableringen av Kyrkans Hus innebar för Råsunda kyrka. Man betonar därför att musikaktiviteter i kyrkbyn skulle kräva extra resurser. En aktivitet som nämns är lunchmusik. Man ser det som en ypperlig verksamhet som skulle kunna vara av betydelse för flera målgrupper.

I linje med att man i nuläget prioriterar verksamheterna i kyrkorna och deras församlingslokaler ser man i nuläget inte några ytterligare musikverksamheter i Kyrkbyn förutom just lunchmusik och de

konserter som redan nu genomförs i Solna. Man talar hellre om att verka åt andra hållet, dvs låta de verksamheter som redan finns i kyrkorna få växa och sedan "spilla över" i nya lokaler i ex. kyrkbyn. Utifrån en oro för församlingens ekonomi tänker man snarare i banor av att man skulle kunna flytta administration och även andra verksamheter till Kyrkbyn för att på så vis minska kostnader för Kyrkans Hus. På så vis skulle man också kunna frigöra resurser som kunde läggas ner på nya verksamheter i en begränsad del av kyrkbyn. Vad gäller målgrupper kan man tänka sig nya områden, men man betonar vikten av att det inte bör ske på bekostnad av Solnas egna församlingsmedlemmar.

I nuläget är det annars inga som genomför någon verksamhet i samverkan med andra aktörer.

Kyrkogårdsförvaltningen

"Vi tycker att hela kyrkogården och allting är parker. Man ska ha en tröst i hur det ser ut. Problemet är att göra det bra för alla".

Den verksamhet som idag har ansvar för skötseln i parken är kyrkogårdsförvaltningen och församlingen är ur det perspektivet kund på parkytan, även om man principiellt är huvudman för begravningsverksamheten som drivs av kyrkogårdsförvaltningen. Kyrkogårdsförvaltningen har en flexibel organisation och man anpassar organisationen utifrån vad huvudmannen vill ha utav dem. Skulle församlingen av någon anledning vilja utöka skötseln med 50% inom ett visst område så anpassar man organisationen till det. Vintertid, då organisationen är som minst, jobbar uppemot 7 personer där som anläggnings- och trädgårdsmästarpersonal. Därefter kommer det till visstidsanställd personal från april till oktober och i juni är man som flest med anställd feriepersonal. Till sin hjälp har man en stor maskinpark med hjullastare, grävmaskiner och fordon för transport av material och ex. halkbekämpning.

Parken klipps 4-6 gånger per år. Förutom de syrénbuskage som växer mer eller mindre vilt där, så notera man de äldre tysklönnar som står mellan ladan och arrendatorbostaden. Utöver detta ser man inga fantastiska värden rent trädgårdstekniskt. Det är också ganska risigt runt arrendatorbostaden och almarna i parken är tagna av almsjukan. Samtidigt som det i nuläget finns visst underhållsbehov på det gröna, betraktar man den som en oöm park, vilket innebär att den inte kräver så många insatser.

Om man i framtiden skulle vilja anlägga något nytt i parken genom exempelvis utvecklandet av en "helande trädgård" så skulle kyrkogårdsförvaltningen kunna göra mindre arbeten, men har också kompetens och kontakter för att lägga ut det på andra. Man nämner också tillgången till trädgårdsutbildningar, ex. Hvilans trädgårdsskola, som ibland kan ta på sig vissa projekt som en del i studenternas utbildning. Annars är kostnaderna för utvecklandet av en park relativt små om man exempelvis jämför med upprustning av byggnader. Det som kostar är driften, men den kan också läggas ut på brukarna eller vaktmästare.

Ett exempel på en "helande trädgård", och som en del av medarbetarna har refererat till när man talat om användningsområden för parken, är Sinnenas trädgård som inte ligger långt från Solna kyrkby. Sinnenas trädgård bygger på de teorier om natur och hälsa som presenterades i avsnittet om natur kultur och hälsa i studiens del 1, och sköts av personal som har kunskaper inom området. Den har lånat drag från den klassiska klosterträdgården och används för en mängd olika syften såsom "sinnesstimulans", "rekreation", "möten", "kultur och tradition" och "rehabilitering". Viss skötsel och drift genomförs av personal som finns i olika arbetsmarknadsåtgärder. I takt med att många människor hamnat mellan stolarna i kontakten med arbetsförmedling och försäkringskassan upplever man att man här har en allt viktigare roll att fylla. Förhoppningen är också att man även ska kunna arbeta med nyanlända.

Nya Karolinska Sjukhusets friskvårdsteam

”Mitt huvud går igång på ett helt annat sätt, blir mer lugn, mer eftertänksam, det är lägre i tak, andra färger, inte samma störningsmoment, teknikfritt”.

En av de verksamheter på NKS där det salutogena perspektivet blir mycket tydligt är friskvården som har personalens både fysiska och mentala hälsa i fokus. Personalen i NKS friskvårdsteam hör till HR-avdelningen och verksamheten har tidigare haft en, som de beskriver det, ”stolt tradition” av aktiviteter för personal. Det har rört sig om arrangemang av lopp, rökavvänjningskampanjer, och årlig hälsovecka. Till verksamheten hör också närmare 400 hälsoinspiratörer. Under de senaste åren har sjukhuset emellertid dragit ned på verksamheten, vilket inneburit att de har blivit färre anställda. Nu är de enbart två anställda som jobbar proaktivt med hälsoinspiratörerna och även ansvarar för personalgymmet. Neddragningarna ser de som ett resultat av den kortsiktiga och fragmentariska inställning som beslutsfattare på NKS har till friskvården. Extra resurser tillsätts periodvis när signaler om personalens arbetsbelastning och ohälsa blir extra tydliga. Hälsoinspiratörerna jobbar på många olika sätt på sina avdelningar, och deras engagemang varierar från väldigt lite (bara info på APT) till att man anordnar tipspromenader. Efter de kraftiga neddragningarna har de senaste två åren enbart handlat om att hålla igång dessa uppgifter. På grund av de bristande resurserna har man på senaste tiden börjat jobba upp mer relationer med andra personalvårdande professioner som ergonomer, sjukgymnaster och sitter nu också med i NKS rehabgrupp. Man har dessutom fått ny sjukhuschef och HR-chef. Förhoppningen är att man med detta ska få möjligheter att arbeta fram en mer långsiktig helhetssyn.

Genom sitt arbete har de också viss kontakt med Sjukhuskyrkan. Bl.a. har de i sin årligen återkommande information till nyanställda lagt upp ett presentationsprogram som alla som jobbar för personal och personalhälsa kan hålla i. Hit räknas t.ex. bibliotek, sjukhuskyrka och ergonomer. I bildmaterialet presenteras de olika verksamheterna där man valt att också ta med sjukhuskyrkan.

Vid rundvandring och samtal kring kyrkbyn uttrycker man en fascination över den starka kontrast som byggnader och park utgör i relation till NKS. En av dem uttrycker det som att ”mitt huvud går igång på ett helt annat sätt, blir mer lugn, mer eftertänksam, det är lägre i tak, andra färger, inte samma störningsmoment, teknikfritt”. De beskriver det som en oas som uppenbarar sig. Man ser möjligheter för personal att kunna komma iväg till ett ställe som ligger väldigt nära för halvdagar eller planeringsmöten, ATP, och de ser också viktiga funktioner i själva förflyttningen. Man går fem minuter tillsammans, kan utnyttja friskvårdstimmen och får möjlighet till så enkla ting som en annan sorts kommunikation, börjar prata lite mer. Kyrkbyn ser de som något som kan erbjuda en miljö och lokaler där möten kan bli något annorlunda. Man kan kombinera all information mellan personal med mer kommunikation, dialog och lägga in ett litet ”naturligt styrkepass”. För övrigt tilltalas de av möjligheten till andra aktiviteter som Qui gong, yoga och avslappning.

Solna Stad

”Hela befolkningen i Solna ska kunna nå ett psykiskt välbefinnande och erbjudas behovsanpassade och effektiva insatser av god kvalitet, som utgår från den enskildes behov och rättigheter.”

En annan aktör som har ett salutogent perspektiv i arbetet med mental hälsa i området kring kyrkbyn är Solna stad. Rent geografiskt har man under 2019 också lagt psykiatrimottagningen ”Kronan” i gamla Karolinska sjukhusets lokaler för att öka tillgängligheten.

På många håll i landet har man till följd av lagen om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser (Finsam, 2004) etablerat samordningsförbund med syftet att samverka mellan kommun och

arbetsförmedling, försäkringskassa och landsting/region. Bakgrunden till det är att människor ofta har en kombination av medicinska, psykiska, sociala och arbetsmarknadsrelaterade problem som ofta gör att de faller mellan stolarna när de olika myndigheterna oberoende av varandra tolkar sina lagstiftningar och förordningar. Genom samordningsförbund kan de olika parterna/myndigheterna utveckla ett gemensamt ansvarstagande för välfärds- och rehabiliteringsarbetet. Ur kyrkbyns perspektiv skulle man också kunna tänka sig att detta skulle vara en intressant kontakt för att informera sig om behov och möjliga aktiviteter för ett centrum för ett salutogent perspektiv på den andliga dimensionen.

Solna stad ingår emellertid inte i någon sådan samverkan, men har på andra sätt försökt att komma åt dessa komplexa utmaningar som är en stor belastning för den mentala hälsan hos många. Ett sådant initiativ är "Uppdrag Psykisk hälsa". Projektet grundar sig i regeringens beslut (2015) att skapa förutsättningar för ett långsiktigt och strategiskt arbete inom området psykisk hälsa. Projektet utgår från WHO:s förståelse av psykisk hälsa och har ett salutogent perspektiv där en viktig inriktning är att identifiera och främja skyddsfaktorer för olika målgrupper. Ser man till projektets senaste verksamhetsrapport finns möjligheter att få en överblick av situationen (behov och planer) för det här området och hur kyrkbyn skulle kunna vara en möjlig resurs.

I den länsövergripande handlingsplan som StorSthlm utarbetat tillsammans med Stockholms läns landsting och Nationell Samverkan för Psykisk Hälsa (NSPH) pekas på fem fokusområden där det behövs en gemensam utveckling: a) Ledning/styrning och organisation, b) Förebyggande och främjande insatser, c) Tidiga och tillgängliga insatser, d) Enskildas delaktighet och rättigheter, samt e) Specialiserade insatser - utsatta grupper. Utifrån dessa områden har styrgruppen i Solna ringat in åtta nya områden för 2019 som bedöms som centrala för Solnas utvecklingsarbete kring psykisk hälsa:

1. Suicidprevention
2. Friskvårdsprojekt
3. Utveckling av anhörigstöd
4. Samverkan mellan Solna ungdomsmottagning och Solna gymnasium
5. Psykisk ohälsa hos vuxna
6. Dubbeldiagnoser
7. Första linjen
8. Psykisk ohälsa hos barn och unga – föräldrastöd

Det innebär att man idag har pågående aktiviteter som syftar till :

- ökad skolnärvaro (målgrupp 0-24 år)
- stöd till barn i familjer med missbruk, psykisk sjukdom och funktionsnedsättning eller där våld förekommer (målgrupp 0-24 år),
- bemötande av barn, unga och familjer som flytt (målgrupp 0-24 år)
- unga vuxna i (eller med risk för) utanförskap (målgrupp 0-24 år)
- öka brukarinflytandet genom brukanderåd (målgrupp 18-100 år)
- samverkan kring äldre personer (65 plus) med missbruk/psykisk ohälsa (målgrupp 18-100 år)

Planer för kommande aktiviteter under 2019 (av vilka en del redan har påbörjats är:

- Suicidprevention: (Målgrupp 0-100 år), målet är att genomföra en fortbildning till allmänheten och professionella inom flera olika förvaltningar
- Friskvårdsprojekt: (Målgrupp 0-100 år), fysisk aktivitet.
- Utveckling av anhörigstöd: (målgrupp 0-100 år)
- Samverkan mellan Solna ungdomsmottagning och Solna gymnasium: (målgrupp 0-24 år)
- Psykisk ohälsa hos vuxna: (målgrupp 18-100 år)
- Dubbeldiagnoser: (målgrupp 18-100 år) Vanligt att personer med ASD, dvs olika autismdiagnoser

också har andra diagnoser, lider av "samsjuklighet". Intellektuell funktionsnedsättning, ADHD, tvångssyndrom, epilepsi och depression.

- Första linjen: (målgrupp 0-24 år) Målet är att Solna har en organiserad, välfungerande och tillgänglig första linjenverksamhet. (C)

- Psykisk ohälsa hos barn och unga- föräldrastöd: (målgrupp 0-100 år) Målet är att främja barns positiva utveckling genom olika stödprogram.

Slutligen presenteras även "genomförda, avslutade aktiviteter" som innefattar "lågaffektivt bemötande", "barns delaktighet i socialtjänsten" och "ökad kunskap om psykiatri och psykisk hälsa hos äldre".

Det gemensamma i alla dessa aktiviteter är att man arbetar utifrån det salutogena perspektivet genom att stärka skyddsfaktorer hos både målgrupp och den personal som arbetar med den.

I flera av dessa olika aktiviteter kan det finnas beröringspunkter för potentiella kyrkbyaktiviteter både vad gäller möjliga samverkansparter och målgrupper. För att ge några exempel kan nämnas

- Friskvårdsprojektet: Personer med psykisk ohälsa är ofta inaktiva pga orkeslöshet, social fobi, brist på motivation, och praktiska orsaker som ekonomi, biverkningar av mediciner, smärtproblematik, rökning och övervikt. Bosatta i Solna som lider av psykisk funktionsnedsättning eller missbruk erbjuds att delta i friskvårdsaktiviteter som rör kost och hälsa, promenader, löpning, mindfulness och badminton etc. Målet är att ge personerna ökad fysisk hälsa och struktur i vardagen. Samverkan med inflytanderådet.
- Utveckling av anhörigstöd: Anhöriga till personer med psykisk ohälsa, funktionsnedsättning, beroendeproblematik eller demenssjukdom löper en stor risk att själva drabbas av psykisk ohälsa. Osynliga och lider i tysthet. Hälften av alla anhöriga har varit sjukskrivna, en stor del kvinnor med utmattningssyndrom. Arbetar i studiecirkelform med Vuxenskolan. Anhöriga får under träffarna utbyta erfarenheter. Det finns även en ACT samtalsgrupp (evidensbaserad metod ACT). Inflytanderådet ingår i samarbetet. Målet är att nå ut till fler grupper av anhöriga.
- Unga vuxna, 16-24 år i (eller med risk för) utanförskap: Unga som inte fullföljer skolan eller har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden pga psykisk ohälsa, missbruk eller kriminalitet. Genomföra en kartläggning av dessa. Målet är att minska antalet unga vuxna i utanförskap.
- Psykisk ohälsa hos vuxna – Till Kompetensförvaltningen och Lärcentrum kommer människor som lider av psykisk ohälsa och som är eller som riskerar att bli långtidsarbetslösa. De har omfattande behov av psykosocialt stöd. Målet är att kunna främja möjligheten till stöd redan på plats på Lärcentrum, utan att i första hand behöva hänvisa till primärvården. Här finns det ett stort behov av kunskap hos personalen. Genom utbildningsinsats i "psykisk livräddning" (MHFA) är målet att höja kunskapen om psykisk ohälsa hos personalen på kompetensförvaltningen.
- Ökad kunskap om psykisk ohälsa hos äldre: Befolkningen i Sverige blir allt äldre. Antal riskfaktorer för psykisk ohälsa ökar med stigande ålder (t.ex. förlust av närstående, försämrat socialt nätverk, försämrad funktionsförmåga och kroppslig ohälsa). Inventering av personer över 65 görs med syfte att få en bild av målgruppens behov. Omvårdnadsförvaltningen har önskat mer kompetens. Utbildningssatsningen Psyk E bas senior utförs. Vänder sig till hemtjänstpersonal och biståndshandläggare. Målet är att öka kompetensen hos personal som möter målgruppen genom utbildning och att personal ska känna sig trygga i mötet och kunna uppmärksamma symtom på psykisk ohälsa.

Arbetsförmedlingen

”Syftet är att fler människor ska få hjälp att komma ut i arbetslivet via Svenska kyrkans församlingar.”

Som en av de aktörer i samhället som har en betydelse i arbetet för en psykisk hälsa finns också Arbetsförmedlingen. Det är en part som kan vara speciellt intressant eftersom Svenska kyrkan, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation och Arbetsförmedlingen helt nyligen undertecknade en nationell överenskommelse om ökad samverkan. Syftet är att fler människor ska få hjälp att komma ut i arbetslivet via Svenska kyrkans församlingar.

Överenskommelsen hoppas också ytterligare stärka kvaliteten i det samarbete på lokal nivå som redan idag finns på många håll i landet ett mellan Svenska kyrkans församlingar och Arbetsförmedlingen.

Utgångspunkten är att Svenska kyrkan vill ta ett större ansvar som välfärdsaktör och jobba långsiktigt för att människor ska kunna försörja sig själva. Bakgrunden till avtalet är att man anser att Svenska kyrkan har en stor potential att erbjuda verksamheter som förbereder för arbetslivet och avtalet kan då bli ett led i Svenska kyrkans pågående satsning på grupper som står långt från arbetsmarknaden. Särskilt riktar man sig mot unga, funktionshindrade och nyanlända.

Förutom Solna stad och Arbetsförmedlingen som exempel på intressenter inom den offentliga sektorn kan man även nämna andra vanliga samverkansparter från både offentlig sektor och civilsamhället i arbetet med mental hälsa:

Försäkringskassan

Intresseföreningar (ex brukarföreningar)

Anhörigföreningar (ex för anhöriga till personer med psykisk ohälsa)

Lokala aktörer (omsorgsföretag, folkhögskolor)

Del 3

Kyrkbyn och Social Innovation – en möjlig väg?

Det finns flera olika sätt att, utifrån kyrkans historiska rötter, ta vara på den kunskap som finns i församlingen och de behov som kyrkan och andra aktörer definierar i omvärlden och utveckla verksamheter i kyrkbyn. I det följande presenteras ett begrepp och en arbetsmodell som skulle kunna fungera som ett stöd i arbetet med kyrkbyn. Det innebär ingen färdig modell, men jag har valt att fokusera på den i och med att den erbjuder en struktur som hjälper till att tänka kring såväl utveckling av aktiviteter som samverkan och finansiering. Den har dessutom en förankring på den nationella nivån och tydliggör ett nätverk av olika sociala innovationer inom kyrkan som kan vara viktiga kontaktytor för arbetet med kyrkbyn.

I det följande ges en kort presentation av vad Sociala Innovationer i kyrkan innebär teoretiskt och praktiskt. Den utgår i stora drag från den orienteringsbok i ämnet som gavs ut 2016 genom ett samarbete mellan Luleå Tekniska Universitet och Svenska kyrkans Forskningsenhet (Lindberg et al. 2016). Därefter presenteras Stockholms stifts arbete med Social Innovation samt ett möjligt

utvecklingsområde genom "Hållbar turism". Del 3 avslutas sedan med en diskussion som sammanfattar hela förstudien.

Social Innovation – vad är det och hur kan det se ut i Svenska kyrkan?

Termen lyfter fram två grundläggande aspekter i arbetet. Det är socialt, dvs något som rör människors livskvalitet, välmående, relationer och egenmakt. Det rör Innovation, dvs det som är nytänkande i bemärkelsen att det kombinerar olika pusselbitar på ett nytt sätt eller tillämpar befintliga lösningar i en ny kontext, ex på en ny målgrupp eller med ett nytt syfte.

Innovation har ofta kopplats till nya varor och tjänster i syfte att främja ekonomisk tillväxt.

Premierats har främst utveckling och kommersialisering av tekniska innovationer i privata företag. Först de senaste åren har synen på innovation börjat ändra riktning: från att tidigare ha stimulerat utveckling av nya tekniska produkter har nytänkande lösningar på aktuella samhällsutmaningar börjat ses som ett av innovationspolitikens främsta mål.

Sådana utmaningar består av ex: ökade sociala klyftor pga hög arbetslöshet, bristande anställningstrygghet, långtidssjukskrivningar och fattigdom inom utsatta samhällsgrupper, eller demografiska förändringar stad-landsbygd och miljöproblem/klimatförändringar. Utmaningar som, enligt bl.a. Centrum för Social Hållbarhet vid Karolinska Institutet riskerar att hota både den sociala och ekologiska hållbarheten som man idag strävar efter. De riskerar också att underminera en av de största skyddsfaktorerna för ett hållbart socialt och ekologiskt samhälle – tilliten mellan människor och till samhället.

Social innovation kopplas nu därför till aktuella samhällsutmaningar som fattigdom, arbetslöshet, ohälsa och demografiska förändringar. Innovativa lösningar har gjorts för stadsutveckling, landsbygdsutveckling, integration, jämställdhet, välfärdstjänster, anställning, företagande, m.m. För att stötta det här området finns dels Mötesplats Social Innovation, en nationell samverkansorganisation som samlar och samordnar kunskap och aktörer, samt Vinnova, en statlig myndighet som utlyser medel för att finansiera utvecklingen av sociala innovationer.

Fortfarande saknas det emellertid kunskap och erfarenhet av att främja, utveckla och sprida social innovationer.

Svenska Kyrkan har en lång tradition av att utveckla lösningar på samhällsliga och sociala behov. Ett exempel från Solnas egen historia är det arbete som gjordes i S:t Martins stall på 30-talet och som sedan ledde till yrkesskolor för ungdomar. Den här historien utgör en värdefull grund för att öka den praktiska och teoretiska kunskapen om vad innovationsutveckling med tydliga sociala mål kan innebära. En sådan här kunskap är relevant både inom och utom kyrkan av två skäl:

1. För att förbättra ledningen och organiseringen av social innovation i organisationer och samhälle
2. För att öka förståelsen för hur denna sorts innovationer är en förutsättning för organisatorisk och samhällslig förnyelse.

Det centrala i social innovation är förflyttningen från social exkludering till social inkludering. Här pekar man på vikten av att ha en teologi som bär arbetet. I det socialt nyskapande finns drivkrafter och uthållighet som en troende människa kan associera med Gud. Kyrkan har genom åren odlat tankar om tron på en närvaro i ömsesidiga gemenskaper där liv delas andligt, själsligt och materiellt, och som präglas av gästfrihet, försoning, helande och rättvisa. Utifrån det perspektivet menar man att teologin har möjlighet att lyfta in olika "skyddsfaktorer" som t.ex. ömsesidig tillit och

tillhörigheten till en större skapelse och sammanhang. Faktorer som ses som centrala för mental och andlig hälsa.

Den utveckling av innovativa lösningar som gjorts inom Svenska kyrkan har främst skett inom diakonin, men även till viss del inom teologi, mission, gudstjänst och undervisning. Resultatet har tagit sig form i nytänkande verksamheter och arbetssätt för arbetspraktik, anställning, rehabilitering, integration, personlig utveckling och gemenskap. Den har även lett till en nytänkande samverkan mellan olika grupper, organisationer och sektorer (ex Arbetsförmedlingen) och det finns potential att vidareutveckla denna sorts gränsöverskridande samverkan ytterligare. En annan potential att utveckla är involveringen av berörda grupper i behovsidentifiering och lösningsutveckling, där det senare släpar lite efter.

Samtidigt som arbetet med sociala innovationer innebär många nya vägar att nå nya och gamla målgrupper, så innebär det också utmaningar. Man kan säga att det finns både drivande och hindrande faktorer i arbetet. Till dessa hör:

- församlingarnas självständiga ställning. Det ger å ena sidan utrymme för många lokala lösningar, men försvårar också samordning och spridning av framgångsrika sociala innovationer.
- kyrkans delvis hierarkiska strukturer. Samtidigt som dessa i en gynnsam miljö kan främja social innovation kan de också begränsa utrymmet för innovativa initiativ i den vardagliga verksamheten.
- individberoende lösningar. Lösningarna har ofta vuxit fram genom, och byggt på olika engagerade individer, vilket ofta har inneburit att det saknas strukturellt ansvar för lösningarnas långsiktiga utveckling och förvaltning från ledande positioner och funktioner såsom kyrkoherde, kyrkoråd och församlingsinstruktion.
- separata silos mellan Kyrkokansliets i Uppsalas olika verksamhetsområden har också försvårat en viktig främjande funktion från den nationella nivån.
- motstånd – enligt uppgifter från olika församlingar har sociala innovationer heller inte burit frukt av orsaker som sidosordning, nedprioritering, stelbenthet och ”snedblickar”.

För att få en bild av hur lyckade sociala innovationer ser ut följer här en sammanställning nio olika exempel från Svenska kyrkan som rapporteras i Orienteringsboken (Lindbergh et.al 2016). Utöver det presenteras också det socialt innovativa arbete som görs i Katarina församling.

Aktör för välfärd (Västerås stift)

Ett projekt som syftar till att inspirera församlingar och medarbetare att reflektera kring sin samhällsroll och prova nya sätt att arbeta.

Genom finansiering från Europeiska Socialfonden har projektet erbjudit kompetensutveckling av medarbetare (ex inom social ekonomi). Man har identifierat utsatta grupper i lokalsamhället, analyserat problemens orsaker och formulerat förslag till lösningar. Rör social inkludering, inspirerad av de sociala praktiker som utövades av den evangeliske Jesus, vilket lett till en vidareutveckling av de diakonala arbetssätten. Möjliggörare: kyrkoråd, ledning och medarbetare (anställda och frivilliga) drar åt samma håll.

Digniti Omnia (Samverkan mellan flera stift)

Betyder "värdighet för alla" och syftar till att öka egenmakten bland utsatta EU-medborgare. Många, men inte alla, är romer. Finansieras av Europeiska Socialfonden och bedrivs i samverkan mellan Växjö pastorat, Umeå pastorat, Karlstads pastorat, Karlstads stift, Västerås stift och Kyrkokansliet i Uppsala. Utgångspunkten är kyrkans och de kristnas omsorg om och kärlek till nästan. Praktisk ("mänsklig") nivå: utbildning inom nyckelområden såsom samhällsinformation, språk, hälsa, och digital kommunikation. Politisk nivå: opinionsarbete, håller sig informerad om politisk utveckling och utbyte med andra aktörer.

Framtiden bor hos oss (nätverk av 25 församlingar i Lunds, Göteborgs, Skara, Linköpings, Strängnäs och Stockholms stift)

Stärka och utveckla ett gemensamt arbete i urbana miljöer och sammanhang som präglas av mångfald. Huvudfråga: vilken roll har Svenska Kyrkan där. Omfattande reflektion kring kyrkans roll i mångreligiösa/mångkulturella kontexter. Pröva metoder, belysa aktuella förhållanden, påtryckningar på politiker, sprida kunskap och dela erfarenhet internt, inomkyrkligt, och externt. Två forskningsprojekt med avstamp i några av nätverkets församlingar – "Framtiden bor hos oss", och "Folkkyrkoteologi för en kyrka i minoritet", med syfte att öka kunskapen om teologi och identitetsskapande i sammanhang där Svenska kyrkan har få medlemmar men många besökare.

Fritidsbanken (Karlstads stift)

Bibliotek för sport- och fritidsartiklar i Deje där människor kan låna vad de behöver. Prynarna doneras av folk, och huvudsyftet är att förbättra den ekologiska och sociala hållbarheten genom att återvinna istället för att konsumera och genom att göra tillgången till hälsofrämjande aktiviteter mer jämlik (vilket liknar de traditionella folkbibliotekens syfte). Syftar också till att främja spontana sportaktiviteter bland barn och ungdomar. Organiserad som ideell förening och grundades i samarbete mellan Svenska kyrkan, kommunen och ett folkbildningsprojekt. Har även "konceptualiserats" i en modell som sprids i Sverige.

Mer än jobb (nationell samverkan med Arbetsförmedlingen)

Svenska Kyrkans stöd till människor i arbetslöshet. Involverar stift, pastorat och församlingar för att ge dem möjlighet att bedriva verksamheter som leder till arbete, praktik, eller utbildning för arbetslösa. Drivs av nationell nivå (Kyrkokansliet) och Svenska Kyrkans Arbetsgivarorganisation i nära samarbete med Arbetsförmedlingen. Konstateras att många församlingar erbjuder sysselsättning, men att det är mer sällsynt med insatser som medvetet syftar till att direkt leda till praktik, anställning eller utbildning. Projektet erbjuder kompetensutveckling om verksamhetsmodeller och Arbetsförmedlingens roll och stöd, samt gemensam reflektion kring förväntningar och ansvar på arbetsgivare. Samlar erfarenheter från olika församlingar.

Skapa (Västerås stift)

Samverkansplattform, initierad i Eskilstuna, där universitetsstudenter, socialarbetare och invånare med hjälp av uttryckande konst kan interagera kring social integration, personlig utveckling och existentiellt sökande. Konceptet utvecklades under 90-talet av en socialarbetare på kommunen och expanderade sedan till Svenska kyrkan. Plattformen ligger i ett bostadsområde som kännetecknas av social marginalisering. Genom olika konstformer (måleri, musik, dans, poesi) får deltagarna chansen att uttrycka sina livserfarenheter och utforska sin andliga nyfikenhet på ett sätt som överbryggat skilda kulturella bakgrunder, utbildningsnivå, läskunnighet och ekonomisk status. Har gjort det

möjligt för kyrkan att förnya sin roll i lokalsamhället och ses av nya grupper som en plats för andlig och personlig utveckling, där nya sociala praktiker för att hantera utmanande livssituationer kan utvecklas och prövas.

S:t Mary (Västerås stift)

Initierat av Linde bergslags församling i Lindesberg och är ett koncept för praktik och arbetsträning som erbjuder skaparverkstad, butik och café för personer som står långt från arbetsmarknaden. MARY är en akronym för Meningsfullhet, Arbetsstolthet, Rehabilitering, Arbetsgemenskap och Yrkesstolthet. Det är ett internt och socialt företag i församlingens regi med egen budgetpost så att eventuella överskott kan återinvesteras i verksamheten. Verksamheten bedrivs i samarbete med offentliga aktörer såsom Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Migrationsverket och kommunen. Arbets sättet utgörs av en "innovativ kombination av flera evidensbaserade metoder och perspektiv inom yrkesutbildning, personlig utveckling och hälsa" som tillsammans ska främja rehabilitering, delaktighet och personlig utveckling. S:t Mary är ett registrerat varumärke och "konceptualisering" och framtagning av metodhandbok har skett i samverkan mellan församlingen, Västerås stift och Companion, med finansiering från Konceptet. Sprids till andra församlingar.

Växthuset (Luleå stift)

Drivs av föreningen Urkraft i samarbete med Skellefteå pastorat med syftet att skapa varaktig anställning för personer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning som står långt från arbetsmarknaden. Det innovativa är att grön rehabilitering kombineras med riktiga anställningar för målgruppen. Finansieras av Allmänna arvsfonden och planen är att ett växthus ska byggas för odling av växter till kyrkliga begravningar och kyrkogårdar som samtidigt erbjuder arbete i en lugn och grön miljö. Målgruppen får chans att lära sig mer om trädgårdsarbete och växthusdrift, samtidigt som deras existentiella behov uppfylls. Återinvestering av vinst i ordinarie verksamhet och tillvaratagande av spillvärme från det närliggande krematoriet. Ska även producera urnor till krematorierna i de norra delarna av landet, vilket gör det möjligt att bedriva verksamheten året runt. Urnorna tillverkas av bark som samlas in på kyrkans stora skogsskiften vilket skapar arbetstillfällen även i glesbefolkade områden.

Öppna portar och rum (Luleå stift)

Två projekt i syfte att stärka församlingarna som sociala aktörer, med finansiering från bl.a. Europeiska socialfonden.

1. "Svenska kyrkan öppnar portarna" – utbildningsinsatser i arbetsmiljö, jämlikhet och likabehandling, social ekonomi och socialt företagande för församlingarnas anställda.
2. "Svenska kyrkans öppna rum" – människor som står långt från arbetsmarknaden erbjuds en plats, ett rum, i en församling där de tillåts växa, träna sina färdigheter och i slutändan återkomma till arbetsmarknaden som entreprenör i ett arbetsintegrerande socialt företag. Kyrkan erbjuder ett brett utbud av arbetsuppgifter som passar de mångfacetterade behoven bland arbetslösa och långtidssjukskrivna för att kunna återinträda på arbetsmarknaden och växa på ett personligt plan. Har lett till en lång rad idéer till nya diakonala verksamheter och mötesplatser för olika målgrupper som t.ex. Växthuset, återvinningsmarknad i lokal samverkan och B&B på landsbygden. Regional överenskommelse med Arbetsförmedlingen om samverkan kring arbetsmarknadsåtgärder (som låg till grund för den nationella mellan Svenska Kyrkan och Arbetsförmedlingen).

Katarina församling och Katarina Kontempel (Stockholms stift)

Katarina församling startade upp sin verksamhet 2007 som ett EU-projekt kallat "Klart vi kan". Den riktade sig till dem som av olika anledningar varit borta från arbetsmarknaden en längre tid, och syftade till att starta en process mot en livslång förändring. Man tog ett holistiskt grepp utifrån förståelsen att kropp och själ hör ihop, och använde sig av ett tolvstegsbaserat program kombinerat med arbetsträning, kompetenshöjande utbildning och träning för att förbättra den fysiska styrkan. I förlängningen ville man hjälpa till att även skapa ett nätverk av tolvstegsbaserade självhjälpgrupper. Samverkanspartners i projektet var främst den ideella föreningen TOLV, Arbetsförmedlingen, Katarina församling och stadsdelsförvaltningen Södermalm. Idag har det som en gång startade med "Klart vi kan" lett till en café- och restaurangverksamhet för lunch, minnesstunder, studiebesök, brunch, m.m. som involverar 40-50 personer i veckan. Av dessa är fyra personer fast anställda. Idag samverkar man med 5 myndigheter: Arbetsförmedlingen, Migrationsverket, Försäkringskassan, Socialtjänsten och Kriminalvården.

En bärande filosofi i arbetet är att "halta hjälper lytta". Man uttrycker det som att "vi hjälper inte andra, vi hjälper varandra". En vanlig anställningsform är offentligt skyddad anställning, med socialtjänsten som arbetsgivare (OSA-anställning). Det rör sig då om personer med fysisk eller psykisk nedsättning. Från Försäkringskassan kommer personer med utmattningssyndrom eller med behov av annan rehab. Vid varje placeringsmöte behövs en förståelse för att se var folk passar, och det är sedan de anställda som fungerar som handledare.

Förutom restaurangverksamheten har man även startat upp Katarina kontempel som är tänkt som ett "Berg" i innerstaden. Man beskriver det som en klosterliknande plats mitt i storstaden där det erbjuds gemenskap och dagliga böner, kontemplativa praktiker, inspirationsföreläsningar och arbete i kyrkans odling i Helgalunden. Där samverkar man med Sthlms stad och Parkförvaltningen snarare än socialtjänsten. Genom kontakter som musikern Stefan Sundström har man fått igenom en tomatodling, och med hjälp av bandet Weeping Willows har man genom konserter samlat in pengar till bikuporna. I övrigt bygger det på friskvård, individuell coachning, arbetsträning och gruppmöten som utgår från 12-stegsmetodik.

Några viktiga framgångsfaktorer är:

- att man behöver ha någon som jobbar med HR och klarar av de juridiska och avtalsmässiga överenskommelserna.
- integrationen och förståelsen hos medarbetarna. Personalpolitiskt är det viktigt att även de som inte direkt är involverade ändå känner att de kan stödja det.
- det måste fungera med diakonins övriga arbete och att medlemspengarna går till annan verksamhet. Verksamheten går inte med vinst, men man anser att det är svårt att hitta en mer kostnadseffektiv diakoni. Man når ut och diakonin går nästan runt.

[Stockholm stifts projekt med social innovation](#)

Under ledning av Ayda Moyadzadeh genomför Stockholms stift nu ett projekt fram till 2020. Projektet är finansierat av Vinnova, lokala församlingar och Stockholms stift och utförs i samverkan med lokala församlingar, Svenska kyrkans forskningsenhet och ett konsultbolag. I nuläget omfattar det tre olika församlingar i Stockholms stift, men förhoppningen är att det efter detta projekt ska bli en fortsättning där även fler församlingar skulle kunna involveras. Genom projektet har man utarbetat en struktur och modell för att förverkliga arbetet med social innovation i församlingar. I det följande ges en kort presentation av delar av denna modell.

En av utgångspunkterna är några av FN:s globala mål för en hållbar utveckling (bl.a. nämns Ingen fattigdom, God hälsa och välbefinnande, Jämställdhet och hållbar konsumtion och produktion).

Kopplingen till dessa mål är grundläggande för att kunna få extern finansiering.

En annan viktig utgångspunkt var att identifiera hur församlingen kunde ta en aktiv roll i detta arbete genom sin diakoni. Syftet var att genom verksamheten skapa ett långsiktigt värde för diakonin, församlingen och det lokala samhället. Det gjordes genom att först genomföra en omvärldsanalys där man också utgick från de lokala omvärldsanalyser som gjorts i respektive församling. Syftet var att identifiera viktiga målgrupper. Man gjorde också en översikt av vilka prioriteringar som behöver göras i församlingen vilket innebar att man såg över hur man tänkte kring ordinarie verksamhet och särskild verksamhet i församlingen. Slutligen gjordes också en översyn av vilken samverkan som kunde tänkas med olika lokala aktörer. Dit hörde allt från kommun, arbetsförmedling och försäkringskassan till näringsliv, akademien och allmänheten i form av exempelvis olika intresseorganisationer. Utifrån detta utforskade man sedan hur man kunde göra en strategisk koppling mellan lokala aktörer och diakonin som också tillät en form av mätbarhet av resultaten.

I Stockholmsprojektet identifierades människor i socioekonomiskt utanförskap som en central målgrupp. Dessa behövde extra stöd vad gäller social kompetens, yrkeskompetens, existentiell hälsa, gemenskap, vägledning och nätverk.

För att stödja detta ansåg man att den ”strategiska diakonala verksamheten” skulle inrikta sig på arbetsträning, rehabilitering, praktik, anställning (kort sikt), vägledning och nätverk. Vad som kännetecknade denna strategiska diakonala verksamhet var också att insatserna sågs som tidsbegränsade, man talade om ”deltagarresan genom diakonin” som ett stöd mot självförsörjning. Efter församlingsinsatserna, personernas ”församlingsresa”, såg man ett flertal möjliga vägar vidare: jobb i omsorgsföretag, andra arbetsgivare genom Arbetsförmedlingen, vidare yrkeskompetensutveckling, starta eget, kooperativ, eller utvecklande av ny kompetens genom nya intressen.

De församlingar som deltagit i projektet har varit Tyresö församling (inriktad på Café och Catering), Botkyrka församling (Syateljén) och Ekerö Pastorat (Återvinning/Re-make). Dessa har samverkat med en rad olika offentliga aktörer (Arbetsförmedlingen, kommuner och samordningsförbund/FINSAM) och lokala aktörer (Café, omsorgsföretag, IKEA, Casual Priest och en folkhögskola)

De lärdomar man har dragit så här långt rör fyra olika ”framgångsfaktorer”. För det första var det viktigt att få med kyrkorådet via Kyrkoherden, samt att det därifrån sipprar ner i organisationen. För det andra krävs långsiktigt tänkande samt mycket resurser. Den tredje lärdomen handlade om vikten av att anpassa verksamheten efter den kompetens som finns hos personal/frivilliga för strategiskt långsiktigt arbete. Och slutligen, för det fjärde, var det viktigt att se till att personalen får den arbetstid de behöver för att kunna genomföra arbetsuppgifterna, och att dessa uppgifter delas upp.

”Hållbar turism” – Social innovation från UNESCO

Mot bakgrund av att Kyrkbyn utgör ett så pass unikt kulturarv som också omfattar ett riksintresse, så är det också något som bör finnas med i tankarna kring utvecklandet av verksamheter i kyrkbyn. Dels sätter det sin prägel på den process och de gränser som man måste ta hänsyn till om man vill göra lokalerna användarvänliga för olika ändamål. Men framförallt kan det också finnas med som en aspekt i ett andligt centrum. I UNESCOs ”How-to-guide” om ”Hållbar turism” talar man nämligen om ”destinationens värden”. Dit hör inte bara landskapets karaktär i form av dess natur- och kulturmiljöer, utan också de berättelser, sägner eller traditioner som är knutna till området. För att förstärka och utveckla ”destinationens” attraktionskraft behöver därför förändringar ta sin utgångspunkt i dessa värden. Utifrån det perspektivet är platsens koppling till S:t Martins-legender, J O Wallins psalmskatt som ramar in ett stycke svensk kulturhistoria, och 20-30-talets sociala

innovationskraft i stallet en möjlig utgångspunkt.

Det kan därför vara intressant att i viss mån vara uppmärksam på den modell

Riksantikvarieämbetet/Unesco presenterar. Där lyfter man in viktiga aspekter som att "förstå turismen", "engagera lokalsamhället" och även ambitionen att svara upp mot miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet. Även om de olika aktiviteter man kan tänka sig i ett andligt centrum med ett salutogent perspektiv svarar upp mot dessa tre hållbarhetskriterier behöver man också överväga i vilken mån aktiviteter kopplade till "hållbar turism" utmanar dessa aktiviteter och i vilken mån de kan samverka. Det är emellertid inget okänt fenomen att äldre kyrkor, katedraler och andliga miljöer kan vara öppna för såväl andliga sökare som sökande turister.

Sammanfattande diskussion i fyra slutsatser

För det första kan man konstatera att det finns ett stort kunskapsunderlag för att kombinera ett salutogent perspektiv med en andlig dimension på ett sätt som kan vara trovärdigt och relevant för både kyrkan och vården. En grundläggande koppling är att båda traditionerna kompletterar varandra genom att vårdperspektivet har evidens för att traditionella aktiviteter i kommuniteter som bön, kroppsmedvetande övningar, gemensam sång, har en salutogen effekt och påverkar hälsan på en mängd olika vis. Vänder man på det kan man säga att kyrkan har i sina traditioner aktiviteter som vården kan ha glädje av för att förbättra den mentala hälsan, stärka friskfaktorer och sänka riskfaktorer för olika målgrupper (personal, patienter, närstående). Sedan kan man också tänka sig att man i det här mötet utvecklar nya, eller delvis nya aktiviteter som kan komplettera eller integreras i traditionella aktiviteter. Aktiviteter som både för kyrkan och för samverkansparter, vården eller andra, kan vidga synen på vad det är att vara människa och vad liv och hälsa handlar om. Här är Kulturpaletten en resurs med sina olika exempel på hur man kan använda sig av olika skapande aktiviteter, stillhet och naturliv för att stärka hälsan.

För det andra finns ett intresse och idéer hos verksamhetsgrupperna i församlingen som kommer fram i intervjuerna. De flesta förslag utgår från de verksamheter man redan har för att sedan öppna upp dem för de nya målgrupper som sjukhuset erbjuder. Många av de här verksamheterna bidrar till salutogent perspektiv. Det rör sig om meditationsövningar, taktill handmassage, målande, skrivande kopplat till retreatar eller pilgrimsvandringar, utforskande av naturen, samtalsgrupper, PREP/friskvård för parrelationer, bildterapi, sorgegrupper och skrivargrupper.

Förutom dessa aktiviteter nämndes också etableringen av nya verksamheter som ett socialt café i anslutning till en "helande trädgård" där man också kan använda sig av eller sälja produkter från trädgården. En second hand-affär där man bl.a. kunde sälja produkter som tillverkades av "virk- och stickgruppen". En grundläggande aspekt i alla de här aktiviteterna är "gemenskap" och "möten". Samtidigt fanns det en medvetenhet om att många av dessa aktiviteter skulle kräva extra resurser utöver de man nu har i sina respektive verksamheter.

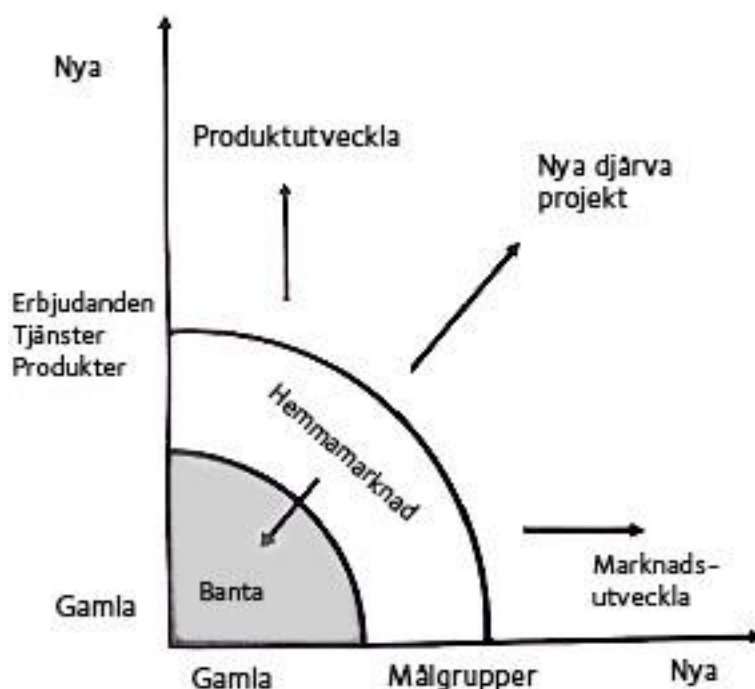
För det tredje kan man upptäcka möjliga samverkansområden med olika samverkansparter. Bland de olika verksamheterna är det sjukhuskyrkan och diakonin som verkar ha mest erfarenhet av samverkan med andra aktörer utanför kyrkan. I materialet kan man dock se att aktörer som "NKS friskvård" och "Solna kommun" ger exempel på en hel del aktiviteter det finns en efterfrågan på och där ett andligt centrum skulle kunna fylla en funktion. Bara genom lokaliseringen och lokalernas utseende finns förutsättningar att skapa en god miljö. Annars fanns det ett intresse från NKS Friskvård att både använda sig av lokalerna för olika former av personalvård och för att ta del av andra verksamheter i kyrkbyn. Även i materialet från Uppdrag Psykisk hälsa kunde man se att det fanns målgrupper som exempelvis äldre, anhöriga och unga utanför arbetsmarknaden som skulle kunna ha nytta av de aktiviteter som kan erbjudas i kyrkbyn. Antingen genom att delta i "friskvård"

kopplad till naturen eller genom att slussas in i arbetsmarknaden med hjälp av verksamheter kopplade till café, second handbutik och trädgård/park. Alternativt att helt enkelt få vara i ett sammanhang med erbjudanden om skapande aktiviteter och kontemplativa övningar där man blir sedd, bekräftad och kan öva sig i tillit.

För det fjärde, slutligen, finns en modell samt resurser på Stockholms stiftskansli som kan vara till hjälp för att tänka strategiskt och systematiskt kring utveckling och finansiering av de olika aktiviteterna. Här finns också möjligheter att inspireras av och dra fördel av de olika "goda exempel" i finns i olika stift. Dessutom kan man även dra lärdom av de utmaningar och framgångsfaktorer som tidigare projekt har identifierat. Bl.a. betonades vikten av förankring i kyrkoråd, ett långsiktigt tänkande, betydelsen av tillräckliga resurser både i form av tid och pengar samt tillvaratagandet av den kompetens som redan finns i församlingen.

Tänkbara första steg som kan guida kyrkbyn in i framtiden

- Hur "djärv" vill man vara? Tänk igenom hur man vill satsa i församlingen. I Ansoffs matris (Igor Ansoff) beskrivs valalternativ i ett sådant arbete. Det ställer utvecklingsarbete i relation till både erbjudanden (aktiviteter) och målgrupper. Kyrkbyn kan växa fram på olika sätt och ge plats för aktiviteter av mer traditionellt slag, eller för nya former av aktiviteter som mer gränsar mot ex. rehabilitering. Oavsett vilken inriktning man väljer på aktiviteterna behöver man också ta ställning till målgruppen – vill man ha ungefär samma, men möta dem på nya sätt, eller rikta sig mot nya målgrupper? Vilka kan man då tänka sig? Man kan också tänka sig att lokalerna delas upp mellan den verksamhet som hör till ett andligt centrum, och ordinarie verksamheter som flyttas dit. Eller man kan bestämma sig för att hela kyrkbyn behöver tas i anspråk för det andliga centrat även om man börjar med någon enstaka verksamhet, exempelvis pilgrimsverksamheten, i en byggnad.

- Tillsättande av projektgrupp och styrgrupp bestående av medarbetare och andra resurser som har olika viktiga kompetenser.
- Utforska förebilder bland:
 - a) Kommuniteter och retreatgårdar som gärna har verksamheter kopplade till "vård", "natur" eller har ett kommunitetsliv anpassat för storstaden (Wettersnäs, L Arche, ST Anselm)
 - b) Vårdgivare där man är öppna för ett helhetsperspektiv som lyfter in "andliga dimensioner" (Modum Bad, Sammanhang där Kulturpaletten har använts. Sinnenas Trädgård/Sabbatsberg)
 - c) Sociala innovationer – ta kontakt med de som har kunskap och erfarenheter inom social innovation både från kyrkan (Stockholms stift, Kyrkans forskningsenhet) och från "sekulära" områden (SOFISAM/Arbetsintegrerat socialt företagande). Bli inspirerade av det arbete som gjorts i dessa kontexter (Ex "Växthuset, Skapa, St Mary, Katarina Kontempel)
- Identifiera målgrupper och samverkanspartners.
- Se över finansieringsmöjligheter som Vinnova, Allmänna arvsfonden och eventuella EU-fonder för att se hur kyrkbyns aktiviteter kan falla in under deras sökprofiler. Tänk också kring hur samverkan med myndigheter, offentlig sektor, näringsliv och övriga civilsamhället kan ge en ekonomisk bärighet till projektet.
- Formulera en bärande teologi som kan göra verksamheten relevant för alla medarbetare. Som kan fånga in både sociala och ekologiska aspekter och lyfter fram element som ex. "andlig hälsa", "hållbara sociala relationer", "hållbar miljö" och motiverar församlingen att satsa resurser som motverkar stress, ensamhet och mental ohälsa i samhället. Ös gärna ur de källor som finns i församlingens rötter:

*Var är den vän som överallt jag söker.
När dagen gryr, min längtan blott sig öker;
när dagen flyr jag än ej honom finner,
fast hjärtat brinner.*

*Jag ser hans spår varhelst en kraft sig röjer,
en blomma doftar och ett ax sig böjer.
Uti den suck jag drar, den luft jag andas,
hans kärlek blandas*

*Jag hör hans röst där sommarvinden susar,
där lunden sjunger och där floden brusar;
jag hör den ljuvast i mitt hjärta tala
och mig hugsvala.*

("Var är den vän", Ps 305, J O Wallin)

Referensförteckning i urval

Bojner Horwitz, Eva (2011) Kultur för hälsans skull, Gothia Förlag

Bojner Horwitz, Eva (2014) Kulturhälsoboxen, i samarbete med Uppsala Universitet, Umeå Universitet, Landstingets Pirmärvård, Center for Social Sustainability

Bojner Horwitz, Lennartsson A-K., et.al. (2015) Engagement in dance is associated with emotional competence in interplay with others, *Frontiers in Psychology Original Research*, vol 6

Forsman, A. et al., (2015) Roadmap for Mental Health Priority for public mental health in Europe: recommendations of the ROAMER project, *European Journal of Public Health*, Vol. 25, No. 2, 249–254

Grape Viding, C., Osika W., Teorell, Töres, et.al (2015) "The Culture palette" – a randomized intervention study for women with burnout symptoms in Sweden. *British Journal of Medical Practitioners*, vol 8:2

Lennartsson, A-K., Bojner Horwitz, E., Teorell, T., & Ullén, F. (2017) Creative Artistic Achievement Is Related to Lower Levels of Alexithymia, *Creativity Research Journal*, Routledge, Taylor & Francis Group

Lindberg, M., Nahnfeldt C., Berglund K-E. (2016) Orienteringsbok – Social Innovation i Svenska kyrkan, samarbete mellan Luleå Tekniska Universitet och Svenska kyrkans Forskningsenhet

Solna församling (2014) Diakonal inventering Solna församling 2014, Svenska kyrkan Solna

Stenfors C., Bojner Horwitz, E., et.al. (2015) The Role of Nature in Improving the Health of a Population, *Nature and Public Health*, Oxford University Press

Stigsdotter, U., Grahn, P. (2002) What makes a garden a healing garden, *Journal of Therapeutic Horticulture*, s 60-69

Vindrelid, S. (2019) Uppdrag Psykisk Hälsa i Solna 2016-2020 – Lokal handlingsplan Reviderad 2018, Solna Stad